

CONTRIBUȚII LA PROBLEMA PREMIZELOR SOCIALE ALE MIȘCĂRILOR REVOLUȚIONARE DE LA 1848 PE TERITORIUL ȚĂRII NOASTRE

Studierea aprofundată și sistematizarea cauzelor de ordin social ale anului 1848 continuă să prezinte o deosebită importanță, deoarece — alături de cele de ordin economic, ideologic și politic — ajută la înțelegerea mai justă nu numai a felului cum s-au desfășurat mișcările revoluționare din acest an, ci și a motivelor înfrîngerii lor în toate cele trei țări române. Premizele sociale ale zguduirilor revoluționare de la 1848 pot fi deduse din dezvoltarea economică a celor trei țări române, din prima jumătate a secolului al XIX-lea. În această perioadă economia celor trei țări române prezintă tabloul unei împletiri a elementelor orînduirii feudale încă predominante cu elemente capitaliste aflate în plină dezvoltare. Într-adevăr, în preajma anului 1848 apar și se dezvoltă primii germeni ai agriculturii de tip capitalist, face progrese considerabile capitalul comercial, se înmulțesc manufacturile și-și fac sporadic apariția primele întreprinderi minate de mașini cu aburi, specifice orînduirii capitaliste¹.

Progresul economic din prima jumătate a sec. XIX-lea nu putea să nu aibă importante repercusiuni pe plan social. Efectele economiei de marfă-bani se manifestă ca dizolvante în cele două clase fundamentale specifice orînduirii feudale, adică în rîndurile boierimii și nobilimii pe de o parte și în cele ale țărănimii dependente pe de altă parte.

Efectele dizolvante ale noului curent economic sînt deosebit de evidente în sînul boierimii și nobilimii. În Țara Românească și Moldova, boierimea

---

¹ Pentru progresul economic din prima jumătate a sec. XIX, pentru dezvoltarea elementelor capitaliste în sînul orînduirii feudale vezi: L. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești 1800—1850*, vol. I—II, București, 1958; *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, volum alcătuit de colectivul arhiviștilor Arhivelor statului din Iași sub conducerea lui Gh. Ungureanu, București, 1960; L. Kövály, *Erdélyország statistikája* (Statistica Transilvaniei), vol. I, Cluj, 1847; Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. IX, Iași, 1887, p. 429; N. Șuțu, *Opere economice*, București, 1957, p. 56—225; Daicoviciu C. etc., *Din istoria Transilvaniei*, ediția III-a, vol. III, București, 1963, p. 253—317; St. Imreh, *Despre începuturile industriei capitaliste din Transilvania în prima jumătate a sec. XIX*, București, f.a., p. 298—313; N. N. Constantinescu etc., *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România*, București, 1959, p. 17—111; G. Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, București, 1930; I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic (1834—1848)*, București, 1915 etc.

nu prezenta nici coeziunea, nici anchilozarea instituțională a nobilimii din centrul și apusul Europei. Trecerea barierelor ei diferențiale era mai ușoară. Cum boieria se putea cumpăra cu bani, mulți dintre oamenii liberi, îmbogățiți prin comerț, cămătărie sau arendășie, cumpără funcțiuni și titluri boierești, îngroașă neconținut rîndurile boierimii. După datele economistului N. Șuțu, contemporan evenimentelor, în anul 1835 existau în Moldova 835 familii de boieri și fii de boieri, pentru ca în 1849 numărul lor să crească la 3.750². Conform catagrafiei oficiale din anul 1829, numărul familiilor boierești din Țara Românească se ridica, în acest an, la 766³. Nicolae Bălcescu fixează numărul familiilor boierești din această țară, în anul 1850, la 3.100 familii sau 15.500 de suflete. Chiar dacă aceste cifre nu ar fi riguros exacte — Bălcescu dă pentru Moldova numai 2.800 familii boierești cu 14.000 suflete⁴ — ele rămîn totuși semnificative. De o înmulțire naturală a boierimii în proporția arătată mai sus, nu poate fi vorba într-o perioadă atît de scurtă. Este evident că în cadrul boierimii pătrund o serie de elemente burgheze. Exemplu tipic în această privință poate fi socotit cazul fraților G. Bibescu și B. Știrbei, ai căror bunici au fost geam-bași sau negustori de cai.

Îmbogățiți de pe urma comerțului, cămătăriei și arendășiei, ciocnindu-se în ascensiunea lor de privilegiile feudale, caută și reușesc să pătrundă în cadrul privilegiatilor. pentru ca astfel să-și poată apăra mai bine interesele economice. Regulamentele Organice scuteau doar de impozite, inclusiv de patentele impuse pe întreprinderile industriale și comerciale, pe cei ce aveau titluri boierești. Pătrunzînd în rîndurile boierimii, aceste elemente nu renunță — în general — la îndeletnicirile și interesele lor burgheze.

În Transilvania, clasa feudală este mult mai masivă decît în Moldova și Țara Românească. Cifra nobilimii transilvănene era încă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea de 63.468 suflete, reprezentînd 4,4% din populație⁵. E adevărat, în această cifră sînt cuprinși toți cei ce s-au declarat nobili, chiar dacă în momentul conscripției erau vizitii, cărăuși, servitori etc. Ulterior, nobilii transilvăneni nu s-au mai lăsat numărați decît în 1809, cu ocazia insurecției nobiliare, cînd au admis să li se conscrie numărul sesiilor iobăgești pe care le stăpîneau. Totuși, pentru anul 1829, Kőváry dă cifra de 68.825 nobili⁶. Comparînd cifrele din 1787 și 1829 rezultă o diferență și deci un spor de 5.357 persoane, ceea ce înseamnă că în Transilvania pătrunderea elementelor burgheze în rîndurile nobilimii este mai redusă decît în celelalte două țări românești. Aici, nobilimea este mai apărută pe cale instituțională, legea implacabilă a aviticității neîngăduind nici o înstrăinare definitivă a patrimoniului familiar. În Transilvania nu erau posibile decît înstrăinările temporare ale bunurilor nobiliare, sub forma zalogirilor, a datului în dijmă, în administrare. Cercul proprietății funciare, tocmai cea pe care-și întemeia nobilimea puterea politică, se găsea aproape închis. De aceea, înnobilările în această perioadă nu mai sînt însoțite, în general,

² N. Șuțu, *op. cit.*, p. 142.

³ I. C. Filitti, *Catagrafie oficială de toți boierii Țării Românești la 1829*, București, 1929, p. 70—71.

⁴ N. Bălcescu, *Opere*, 1952, p. 85.

⁵ *Az első magyarországi népszámlálás, 1787*, Budapest, 1961, p. 50—51 și Dr. G. Thirring, *Magyarország népessége II. József korában*, Budapest, 1938, p. 58.

⁶ L. Kőváry, *op. cit.*, vol. I, p. 201—205.

de danii de moșii. Nevoile continue de bani ale Curții din Viena fac ca ea să vîndă adeseori titluri nobiliare în prima jumătate a secolului al XIX-lea. De pildă, în 1815, au fost înobilizați Ioan Iosif Binder și Ioan Mihail Brenner, primul, senator al orașului Mediaș, iar al doilea, senator al orașului Brașov. În 1821, au fost înobilizați Ioan și Aron Budai (din familia cărora, se pare, făcea parte și Ioan Budai Deleanu). În 1835 a fost înobilizat Sigismund Malom, secretar gubernial etc.⁷

Titlurile nobiliare dobîndite în această perioadă nu mai sînt, de obicei, decît simple titluri de libertate sau funcții. Într-adevăr, noii ridicați la titluri nobiliare — între care se găseau și mulți români — îngroașe mai mult pătura de funcționari, ofițeri, preoți, deci de intelectuali. Aceasta înseamnă că ei nu pătrund decît în rîndurile micii nobilimi și că rămîn mai curînd intelectuali burghezi decît nobili.

De altfel, pătrunderea elementelor burgheze în cadrul privilegiatilor afectează și în celelalte două țări române mai mult mica boierime și, într-o măsură mai redusă, boierimea mijlocie. Îmbogățirea produce totuși deplasări și în rîndurile marii boierimi și nobilimi. Unele elemente din boierimea și nobilimea mijlocie îmbogățite pătrund în cadrul boierimii și nobilimii mari, diluînd pătura conducătoare, care deținea efectiv puterea politică în cele trei țări. Este semnificativ în acest sens că în „Arhondologia cea nouă a principatului Țării Românești, după legiuirea din 1837“, se pot citi în rîndurile boierilor de rangul întîii „nume de neamuri care niciodată mai înainte nu se ridicaseră așa de sus“⁸. În felul acesta are loc o îmburghezire treptată a boierimii și nobilimii de jos în sus. Boierimea și nobilimea cresc numeric, dar — în același timp — se și diluează, se îmburghezesc treptat în ocupații și mentalitate.

Îmburghezirea clasei feudale are loc însă și invers, de sus în jos, prin adaptarea unei părți a vechii boierimi și nobilimi la economia de marfă-bani. Încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, unii boieri și nobili, sesizînd noua conjunctură economică, încep să facă comerț. Din corespondența negustorului aromân Țumbru din Brașov rezultă că în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea și în primii ani ai secolului al XIX-lea, logofătul Ioniță, vistiernicul Hristodol, serdarul Robescu, postelnicul Gheorghită, polcovnicul Iancu, șetrarul Drăgan etc. din Țara Românească, făceau comerț cu lînă și mai ales cu brînză, avînd cășării la Secuieni, Slam-Rîmnic, Buzău și Ialomița⁹. În Transilvania, cazuri concludente de mari feudali care s-au antrenat în comerț reprezintă conții Kemény Simon jun. și Toldalagi Francisc. Kemény Simon, de exemplu, încheie cu statul o afacere rentabilă, prin care se obligă să aprovizioneze armata din Transilvania în timpul războiului cu turcii dintre 1787—1791, iar la începutul secolului al XIX-lea încheie o afacere asemănătoare cu berăria din Dej, obligîndu-se să o aprovizioneze cu orzul necesar. Pe baza acestei înțelegeri numai în primăvara anului 1807 se furnizează de pe moșia sa din Cămăraș (comitatul Cluj) cantitatea de 480 ferdele de orz cu 25 cr. ferdela¹⁰. La rîndul lui, Toldalagi Francisc, pe baza unui contract încheiat cu fiscalul în 1827, livrează în iulie 1828, la Uioara, 5.000 mierțe de grîu (cu 1 florin 52 cr. mierța), obținînd un beneficiu de 445 fl¹¹. La fel ca și în cazul contractului încheiat de Kemény în vederea aprovizionării armatei cu lemne, se poate presupune că și Toldalagi a cumpărat cel puțin o parte din cereale, de la alți moșieri revînzîndu-le apoi statului cu cîștig. În preajma anului 1848 moșierul Elek Simon se ocupa intens cu comerțul de vinuri de pe Țirnavă Mică, iar baronul Fr. Wesselényi cu comercializarea lînii¹².

⁷ I. Illéssy și B. Pettkó, *A királyi könyvek (Libri Regii)*, Budapesta, 1895, p. 249—270.

⁸ I. C. Filitti, *Domniile române sub Reg. Organic*, p. 98.

⁹ E. și D. Limona, *Aspecte ale comerțului brașovean în veacul al XVIII-lea. Negustorul aromân Mihail Țumbru*, în *SMIM*, vol. IV/1960, p. 530—535.

¹⁰ Arhivele Statului Cluj. Arhiv. fam. Kemény, vol. XXXIII, nr. 1115 din 14 martie 1789 și vol. XXXVI/1938 din 12 aprilie 1807.

¹¹ Arhiva istorică a Filialei Acad. Republicii Socialiste România Cluj, Arhiva familiei Toldalagi. Toldalagi Francisc. Note.

¹² L. Kőváry, *op. cit.*, vol. I, p. 102 și 266.

Numărul boierilor și nobililor ce se ocupă cu comerțul sporește considerabil pe măsură ce ne apropiem de anul 1848. De la negustorie, mulți dintre ei trec la arendășie, cămătărie, manufactură sau la ocupații intelectuale, liber profesioniste, funcționărești. Îndeosebi nobilii mijlocii și mici se orientează spre ocupații burgheze, deoarece pământul și țărani dependenti pe care-i stăpîneau și-i exploatau nu le asigurau o îmbogățire mai rapidă. Cazuri de nobili și boieri mijlocii și mici deveniți arendași sînt numeroase în toate cele trei țări românești. În Țara Românească și Moldova, îndeosebi arendarea moșiilor mănăstirești devenise atît de rentabilă, încît o cer chiar și boierii de rangul întii, care dețineau funcțiile administrativ-politice cele mai înalte în aparatul de stat. Ca urmare, Al. Ghica și Mihail Sturdza au fost nevoiți să intervină cu măsuri speciale pentru a interzice boierilor-funcționari de a mai lua moșii în arendă. În Transilvania este foarte răspîdită arendarea moșiilor aparținătoare diferitelor orașe. De pildă în primele două decenii ale secolului al XIX-lea, familia contelui Kemény Farkas ține în arendă moșia orașului Cluj din satul Filia de Jos pe baza unui contract încheiat în 1798, pe timp de 20 de ani, pentru suma de 10.558 florini¹³. Bineînțeles, nu sînt rare cazurile cînd nobilii și boierii mici și mijlocii iau în arendă moșii de la alți nobili. Baronul Huszár Iosif, de exemplu, ținea, în 1815, în arendă, de la familia Haller, moșii și părți de moșii în satele Suarăș, Pustuța și Blidărești (toate trei situate în comitatul Solnocul Interior)¹⁴. În 1836, familia Bohusz din Șiria ținea în arendă mai multe mii de iugăre în comitatul Arad, pe care în parte le folosea pentru pășunatul a aproape 2.500 oi, iar în parte pentru furaje și cereale¹⁵.

În Transilvania se răspîndește într-o măsură mai mare decît în celelalte două țări românești sistemul angajării de administratori pentru moșiile particulare. Marii nobili încep să caute ca administratori ai moșiilor lor acele elemente mic-nobiliare sau burgheze, care aveau cunoștințe agro-zootehnice. Un caz tipic de administrator de moșie, excelent pregătit, cu cunoștințe agrotehnice temeinice, îl oferă micul nobil Benjâmin Kelemen, angajat de N. Wesselényi jun. pe moșia sa de la Jibou, începînd cu anul 1817. Acest administrator a introdus la Jibou sistemul rațional al rotației culturilor și a folosit diferite mașini și unelte tehnice perfecționate la cultivatul griului, porumbului și cartofului, precum și la îngrijitul pășunilor și fînătelor¹⁶. Administratori cu cunoștințe agro-zootehnice încep să se caute și pentru moșiile statului. De altfel, statul angajează cu preferință mici nobili și boiernași, atît pentru aparatul de stat central, cît și pentru cel local, în toate cele trei țări române. Mica nobilime și boierime îngroașă mereu aparatul birocratico-funcționăresc pe măsură ce ne apropiem de anul 1848. Bărnuțiu și Buteanu în Transilvania, Bălcescu în Țara Românească, Mălinescu în Moldova sînt de origine mici nobili și boieri.

Tendința de îmburghezire a clasei dominante este dovedită cel mai concludent de creșterea numărului boierilor și nobililor care întemeiază manufacturi. Astfel, în Țara Românească stolnicul Constantin Brătianu (tatăl lui I. și D. Brătianu) înființează pe moșia sa Poiana din Argeș o manufactură de sticlă în 1832. Vornicul Băleanu întemeiază, în 1843, la Tunari (lîngă București), o manufactură textilă, pe care o mută în 1844 la Dragomirești (Dîmbovița). În Moldova, manufactura de hîrtie de la Piatra a lui Gh. Asachi — agă, deci mare boier și el — intră în funcțiune în anul 1841¹⁷. Cu cîțiva ani mai înainte, în 1835, boierul Bașotă își creează o manufactură de piele la Holboca. Familia Cantacuzino stăpînește, în 1849, un atelier manufacturier de tăbăcărie la Baia, unde se prelucrează anual 5.000 de piei de cornute mari și mici. Din aceeași familie, D. Cantacuzino posedă o manufactură de sticlă

¹³ Arh. Stat. Cluj, Arh. oraș. Cluj. Actul nr. 8630 din 18 mai 1798.

¹⁴ Arh. ist. a Fil. Acad. Republicii Socialiste România Cluj, Urbaria et conscriptions. Conscriptia din 1815 a bunurilor arendate de familia Haller baronului Iosif Huszár în satele Suarăș, Pustuța și Blidărești.

¹⁵ A. Csetri și Șt. Imreh, *Agricultura Transilvaniei în perioada de descompunere a relațiilor feudale*, p. 87 (lucrare în manuscris).

¹⁶ S. Kardos, *Băró Wesselényi Miklos élete és munkái* (Viața și opera baronului N. Wesselényi), vol. I, Budapeșt, 1905, p. 86 și următoarele.

¹⁷ N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 90—95.

pe moșia sa de la Grozăvești (Bacău), care produce în 1848 tot felul de obiecte de sticlărie și geamuri. În preajma anului 1848 vornicul Teodor Ghica înființează și exploatează la Iași o manufactură de stearină¹⁸. În Transilvania, familia baronului Kemény Simon avea în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea și în primul deceniu al secolului al XIX-lea o manufactură de hîrtie la Porcești (comitatul Turda), o manufactură de sticlă lângă Pietriș (Turda) și plănuiește să întemeieze o manufactură de fabricat zahărul din coceni de porumb¹⁹. Începînd cu 1817, baronul Nicolae Wes-selényi nu numai că trece la o agricultură rațională, bazată pe mașini și parțial pe muncă salariată, dar își creează și întreprinderi industriale pentru prelucrarea produselor moșiilor sale²⁰. Familia Bornemissza întemeiază încă înainte de 1820, pe moșia sa de la Gurghiu, o manufactură de porțelan²¹. Tot înainte de 1820 înființează o manufactură de faianță și baronul Iosif Naláczi pe moșia sa de la Batiz (Hunedoara). Baronul Naláczi avea în 1820 și o baie sau mină de fier la Hătăgél²². Încă înainte de 1820 familia Mikó întemeiază mai întîi pe moșia sa de la Micfălău o manufactură de sticlă, pe care o mută apoi la moșia învecinată de la Bicsad (Secuime)²³. Familia Bánffy avea în preajma anului 1848, pe moșiile sale împădurite de pe Valea Ungurului și Valea Tîrnei (Călin) din comitatul Sălaj, „hute” vestite de potasă²⁴. Baroneasa Jósika avea în 1831, la Gîrbău (Cluj), o manufactură de zahăr, de asemenea și o manufactură de mătase tot la Gîrbău, căreia i s-au pus bazele în jurul anului 1840. În preajma anului 1848, baronul Carol Apor stăpînea o manufactură de băuturi spirtoase, bazată pe mașini cu aburi, la Cotuș, lângă Tîrgu Mureș²⁵. Mulți nobili transilvăneni aveau apoi bani investiți în acțiunile societăților miniere sau aveau ei înșiși mine de aur, argint și fier pe domeniile lor, ca de pildă familiile Barcsay, Toroczka și Toldalagi. Familia Toldalagi stăpînea o mină de argint la Ruda-Baia. În 1837, din totalul venitului acestei familii de 15.334 florini și 35 cr. numai 6.874 florini și 35 cr. proveneau din exploatarea minei, restul reprezentînd comercializarea produselor agricole. În 1847, venitul adus de mină se ridică la 16.956 fl. și 34 cr., iar cel provenit din vînzarea cerealelor ajunge la 16.979 fl. de argint și 38 cr. Aceste date dovedesc nu numai orientarea moșierului spre producția mărfurilor pentru piață, ci și transformarea lui în întreprinzător capitalist²⁶.

E adevărat că orientarea unui număr tot mai mare de nobili spre comerț, arondășie și manufactură oglindește mai mult criza în care se zbătea clasa feudală, intrată în descompunere, și mai puțin o întărire a situației ei economice. Totuși, fenomenul rămîne caracteristic pentru îmburghezirea unei părți a păturii stăpînitoare feudale. Deprinzînd ocupații burgheze, boierii și nobilii de tipul celor amintiți mai sus vor deprinde și idei burgheze corespunzătoare.

¹⁸ N. Șuțu, *op. cit.*, p. 190—191.

¹⁹ Arh. Stat. Cluj. Arh. fam. Kemény, vol. XXXIII, nr. 1174 din aug. 1793, vol. XXXIII/1187 din martie 1794, vol. XXXVI/1387 din sept. 1804 și vol. XXXVI/1418 din dec. 1811.

²⁰ Csetri E., *Gépek és korszerű mezőgazdasági eszközök meghonosítása a zsidói Wesselényi uradalomban 1848 előtt* (Introducerea mașinilor și uneltelor agricole perfecționate pe moșia Wesselényi din Jibou înaintea anului 1848) în Csetri—Imreh—Benkő, *Tanulmányok a kapitalizmus kezdeteiről* (Studii despre începuturile capitalismului), București, 1956, p. 14—15.

²¹ Șt. Meteș, *Viața agrară, economică a românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. III, p. 289—290 (lucrare în manuscris).

²² Ibidem, p. 249.

²³ Arh. Stat. Tg. Mureș, Fond Scaunul Mureș, Pachetul XXIV/533. Efectuarea descripției czirákienne în comunele Micfălău și Bicsad.

²⁴ S. Jakó, *Istoricul manufacturilor de potasă din Călin și Valea Ungurului*, în *SCS Cluj*, 1953, p. 347—420.

²⁵ Șt. Imreh, *Despre începuturile industriei capitaliste din Transilvania în prima jumătate a sec. XIX*, p. 33—36 și 80.

²⁶ Arh. Ist. a Fil. Acad. Republicii Socialiste România, Cluj. Arh. fam. Toldalagi. Toldalagi Francisc. Note.

Descompunerea păturii feudale stăpînitoare este determinată apoi de decăderea unei părți a vechii boierimi și nobilimi mari și mijlocii. Deși sînt principalii producători de cereale-marfă, mulți dintre vechii boieri și nobili, nevrînd sau nereușind să se adapteze noii economii, procedează după învechita concepție feudală: banii cîștigați îi strîng, îi teaurizează. Deprînși cu economia statornică a pămîntului, cu raporturile ei patriarhale, profită de pe urma noii economii, dar nu-i încearcă toate riscurile. Se tem să-și scoată în circulație tot numerarul. Nu se obișnuiesc ușor cu riscul investiției. Preferă obiceiul patriarhal al rezervelor. Fluctuația tot mai mare în valoarea banilor, devalorizarea monedei provocată de intensificarea circulației mărfurilor produce însă de multe ori pierderi mari celor ce teaurizează moneda. În plus, mulți dintre boieri și nobili își cheltuiesc veniturile neproductiv, fie printr-un lux exorbitant sau printr-o viață de petreceri în țară, fie prin călătorii de studii sau de plăcere în străinătate. Treptat, o parte a clasei dominante, deși proprietară a numeroase bunuri, neantrenîndu-se într-o activitate direct productivă, ajunge în situația de a cheltui mai mult decît îi permit veniturile. Pentru a și le completa, își ipotechează bunurile, contractînd obligații bănești la cămătari. Datoriile vor apăsa greu asupra proprietăților moșierești ipotecate în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

În Moldova, creanțele creditorilor supuși Rusiei se cifrează, în 1827, la cîteva milioane. Suma nu este de loc mică, dacă se ia în considerare că pentru același an Moldova avea la capitolul „cheltuieli totale ale domniei și ale țării” suma de aproape 2.700.000 lei. Aceste creanțe nu reprezintă, de fapt, decît o mică parte din datoriile boierilor moldoveni. Un singur exemplu, cazul boierului V. Roset, este edificator în această direcție. V. Roset are în 1825 o datorie de o jumătate de milion lei, pentru care reușește să obțină de la domnie o amînare de 6 ani, pînă în 1831. În ultimele două decenii premergătoare anului 1848, datoriile boierilor moldoveni vor lua o amploare și mai mare. Dovadă în acest sens sînt repetatele încercări de a obține amînarea achitării lor. Mai întîi, pe timpul guvernării lui Joltuhin, în anul 1829, apoi pe timpul lui Mihail Sturdza, în anii 1834, 1836, 1837, continuate și în anii următori²⁷. Încercările nu au dat, în general, satisfacție boierilor, deoarece, în majoritatea cazurilor, cămătarii erau și sudiți străini. Avînd sprijinul consulilor protectori, cămătarii reușesc să-i oblige pe boieri să-și achite datoriile. Deoarece boierii nu le puteau totdeauna achita, bunurile lor sînt confiscate și scoase la mezat. În preajma anului 1848, vînzările de moșii și case boierești devin tot mai frecvente în Moldova. Situația este similară și în Țara Românească și în Transilvania.

În Transilvania, înglodarea clasei feudale în datorii este ilustrată de cazul familiilor Kemény, Bánffy și Toldalagi. Baronul Kemény Simon, de exemplu, plătește în 1789 contesei Teleki Kata dobînda după o datorie mai veche de 5.000 florini. În martie 1790, împrumută de la Bethlen László suma de 40.000 florini ungrești cu o dobîndă anuală de 6%. În martie 1790 oficiul silvic îi cere achitarea unei datorii mai vechi de 4.000 florini. În 1792 datoră 6.655 florini negustorului Gyertyánffy Kristóf din Cluj, iar în 1794 4.238 florini negustorului Patrubányi Márton din Sibiu. În 1798 avea o datorie de 4.000 florini la văduva Turi Maria. Tot în 1798 Kemény Simon recunoaște printr-o scrisoare că are o datorie de 13.000 fl. ungrești la negustorul Gyertyánffy Kristóf, din care se obligă să plătească, în termen de trei săptămîni, suma de 3.000 florini ungrești. În toamna anului 1798 ia în zălog de la contesa Bethlen Rozalia moșia Gallvács ce i-a revenit (R.P.U.), ceea ce înseamnă o

²⁷ G. Zane, *op. cit.*, p. 232.

nouă datorie de 35.070 fl. renani și 30 cr. În 1805 preotul Karszoni Francisc îi cere dobînda după o datorie mai veche de 8.500 florini, care nu i-a fost plătită de doi ani. În 1806 Vass Kata, văduva lui Kemény Simon recunoaște că este datoare cu 4.240 florini negustorilor Kopász Gergely și Kristóf din Cluj, reprezentînd cumpărăturile făcute la ei de către fiul ei Vasile și ginerele ei Bethlen Alexandru. Tot în 1808, văduva și fiii lui Kemény Samuel recunosc că sînt datori soției lui Bánffy Gh. cu suma de 27.317 florini ungurești și 4 creișari și se obligă ca pînă la achitarea datoriei să plătească dobînda anuală de 6%. Lista cu datoriile baronului Kemény Simon ar putea continua, aici nefiînd înșirate datoriile mai mici de 4.000 florini. Chiar dacă o parte din aceste datorii sînt achitate între timp (în 1812 nu mai avea de achitat soției lui Bánffy Gheorghe decît 19.783 florini), totuși sumele datorate rămîn mari și ele apasă greu, împreună cu camăta, asupra veniturilor familiei pînă la 1848²⁸. În 1814, datoriile contelui guvernator Bánffy Gheorghe se cifrau la 249.405 florini renani și 21 cr., fiind înregistrate la 56 de creditori deosebiți. La moartea sa, în 1823, el lăsa moștenitorilor săi o datorie de 197.864 fl. ren. În 1845, urmașul său, baronul Bánffy Iosif datora creditorilor suma de 315.934 fl. ren. și 8 cr.²⁹.

Datoriile nobililor Kemény Simon și Bánffy Gheorghe sînt deosebit de concludente pentru criza în care se zbătea clasa feudală intrată în descompunere. Cu atît mai mult cu cît, după cum am văzut — atît unul cît și celălalt se antrenează în comerț și mai ales în manufacturi, căutînd să profite de pe urma economiei de marfă-bani. În afacerile lor, ei caută să profite și de pe urma pozițiilor înalte pe care le dețin în aparatul de stat. (Primul este pînă în 1790 administrator al comitatului Cluj, și apoi comite suprem sau prefect al comitatului Alba Inferioară; al doilea guvernator al Transilvaniei din 1787 pînă în 1822).

La fel de concludent pentru criza în care se zbătea clasa feudală stăpînitoare este și cazul contelui Toldalagi Francisc. Venitul anual al acestuia s-a cifrat între 1825—1834 la aproape 10.000 de florini. În 1842, venitul lui a crescut la 30.000 de fl., pentru ca în 1847 să ajungă la aproape 40.000 de fl. Dar cheltuielile lui au depășit an de an veniturile cu cîteva mii, astfel că datoriile i s-au ridicat de la 10.000 fl. cît avea la sfîrșitul anului 1827, la 200.000 de fl. în 1847³⁰.

Bineînțeles că nobilii înglodați în datorii nu se reduc numai la cei amintiți mai sus. Și în Transilvania, numărul feudalilor îndatorați la cămătari este foarte ridicat. Și aici, ca și în celelalte două țări, datoriile duc la mari pierderi de imobile. În 1806, de exemplu, contele cămătar Gyulai Ștefan ținea în zalog sau ipotecă sute de iugăre de pămînt, alodial și urbarial, în numeroase sate din comitatul Hunedoara și anume: a) în satul Mintia, de la nobilii Pogány Francisca, Pogány Alexa, Brădi Alexandru și Bălint Paul; b) în Herepea, de la familia nobiliară Jurca; c) în Vețel, de la familia nobiliară Cionca; d) în satul Bejan, de la nemeșul Pogány Alexa; e) în Suliget, de la același Pogány Alexa; f) în Săliștioara, de la nemeșul Nádudvari; g) în Dealul Mare de la Pogány Alexa; h) în Podele de la nemeșul Valea Mihail; i) în Runcul Mic, de la Pogány Francisca. Gyulai Ștefan mai ținea în zalog comitatul Hunedoara bunuri alodiale și urbariale în satele: Vălișoara, Bohoț, Hațeg, Demsuș, Petros, Mălăiești și Brîznic³¹.

²⁸ Arh. Stat. Cluj. Arh. fam. Kemény, vol. XXXIII/1104 din 28 iunie 1789, vol. XXXIII/1126 din 15 martie 1790, vol. XXXIII/1159 din 15 febr. 1792, vol. XXXIII/1157 B din 10 nov. 1792, vol. XXXIII/1184 din 22 martie 1794, vol. XXXV/1331 din 26 mai 1798, vol. XXXV/1307 din 13 aug. 1798, vol. XXXV/1327 din 13 sept. 1798, vol. XXXVI/1394 din 24 martie 1805, vol. XXXVI/1396 din 18 nov. 1805, vol. XXXVI/1409 din 15 aprilie 1806 și vol. XXXVIII/1420 din 24 iunie 1812.

²⁹ Arh. ist. a Fil. Acad. Republicii Socialiste România. Cluj, Arh. fam. Bánffy, lada II, fascic. 10, Consignatio, 5.51, 115.

³⁰ Arh. ist. a Filialei Acad. Republicii Socialiste România. Cluj, Arh. fam. Toldalagi. Toldalagi Francisc. Note.

³¹ Arh. ist. a Fil. Acad. Republicii Socialiste România. Cluj. U. et C. Fascic. 5/nr. 3, p. 103—105.

Chiar dacă, formal, nobilii datornici mai rămân proprietari ai moșiilor ipotecate, datorită legii aviticității, practic, folosința moșiilor trece în mâinile elementelor burgheze sau îmburghezite care le-au împrumutat banii sau le-au achitat datoriile către cămătari. În Moldova și Țara Românească trecerea moșiilor în mâinile acestor elemente are loc direct, și de drept și de fapt, aici proprietatea nefiind păzită de legi asemănătoare legii aviticității. În preajma anului 1848 putem vorbi deci de un început de transfer al pământului de la elementele feudale la cele burgheze sau pe cale de îmburghezire.

Alături de cămătărie, la acest transfer de avere a contribuit, într-o oarecare măsură, și arendașia. Arendașii și administratorii de moșii se recrutează, de regulă, din păturile de mijloc ale societății; adică din negustori, boiernași, mici nobili și țărani liberi îmbogățiți prin comerț. Exemple de astfel de elemente burgheze sau îmburghezite, care se antrenează în arendașie, îl oferă în Transilvania de apus Häckenmüller și Argyai Leopold. Primul ținea, în preajma anului 1848, în arenda 100.000 de iugăre în comitatul Arad și în Banat, iar al doilea mai multe mii de iugăre în jurul Aleșdului. Îndeosebi Argyai Leopold s-a dovedit deosebit de întreprinzător. Pe pământul arendat, el a întreținut, încă în 1836, un șeptel de 7.822 oi, din care 5.529 erau proprietate personală, iar 2.583 luate în arenda de la diferiți proprietari. Peste un an, în 1837, el obține din vânzarea oilor și a produselor acestora un beneficiu net de 55.000 de fl.³²

Spiritul întreprinzător al arendașilor, lipsa lor de menajamente față de moșia arendată, exploatarea singeroasă la care supun țăranimea dependentă, îi ajută să facă, în general, averi însemnate. În multe cazuri reușesc să se substituie vechilor proprietari înglodați în datorii, cumpărându-le moșiile. Fizionomia lui Dinu Păturică din „Ciocoi vechi și noi“ este tipică pentru arendașii din țările române de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și din prima jumătate a sec. XIX. Eroul lui N. Filimon nu este inventat de autor, ci inspirat de realitatea vremii.

Se înțelege că acest început de transfer de avere nu este încă hotărîtor. Clasa feudală continuă să rămână puternică din punct de vedere economic și mai ales politic, pînă la 1848. Procesul descompunerii puterii sale economice este totuși evident. De aceea, utilizînd prerogativele sale legislative, executive și judecătorești, clasa feudală încearcă o serie de măsuri disperate, cu scopul de a diminua efectele dezastruoase ale dezagregării sale economice. În Transilvania, nobilimea se va opune în cadrul dietei oricăror propuneri care ar fi lezat proprietatea nobiliară, după cum se va opune oricăror măsuri îndreptate împotriva poziției ei privilegiate. În Țara Românească și Moldova boierimea își creează privilegii mari prin introducerea Regulamentelor Organice, care dădeau o formă juridică sustragerii boierimii de la plata impozitelor, inclusiv de la plata patentelor. Dădeau, de asemenea, o formă legală acaparării de către boierime a unei părți considerabile din veniturile statului. Dar aceste măsuri, alături de altele (ca de pildă rezervarea puterii legislative și executive numai pentru sine, sau legiurile votate în Adunare în vederea îngrădirii activității zarafilelor și cămătarilor), nu pot fi considerate decît victorii momentane ale boierimii în lupta ei cu burghezia în ascensiune. În prima jumătate a secolului al XIX-lea boierimea înregistrează, de fapt, victorii economice și juri-

³² A. Csetri și Șt. Imreh, *Agricultura Transilvaniei în perioada de descompunere a relațiilor feudale*, p. 87—115 (lucrare în manuscris).

dice mai consistente numai față de țărănimea dependentă. Nobilii și boierii care nu pot evita ruina, cu toate aceste măsuri, decad în rîndurile clasei de mijloc. C. A. Rosetti, de pildă, provine dintr-o astfel de familie de mari boieri ruinați.

Boierimea și nobilimea nu formau o clasă unitară nici în perioada de înflorire a feudalismului, cînd în sînul lor se disting boieri și nobili mari, mijlocii și mici. Cu atît mai puțin vor constitui o clasă unitară în prima jumătate a secolului XIX, cînd se accentuează procesul de destrămare a orînduirii feudale. Ca urmare a descompunerii clasei feudale, în sînul moșierimii din preajma anului 1848 se disting două pături principale: una conservatoare, reacționară, recrutată obișnuit din rîndurile marii nobilimi și boierimi, și cealaltă liberală, provenită mai ales din boierimea și nobilimea mică și mijlocie.

Aceasta nu înseamnă că în rîndurile păturii conservatoare nu se găsesc și elemente ale boierimii și nobilimii mici și mijlocii, mai greu adaptabile. (Exemple de astfel de moșieri mici și mijlocii, cu concepții înapoiate, îl oferă în Transilvania cazul lui Ketzeli Ștefan, descris cu atîta umor de Ujfalvi în memoriile sale, și chiar tatăl lui Ujfalvi³³, iar în Țara Românească Robescu și Lahovari, care și-a manifestat din plin atitudinea reacționară în cadrul Comisieî Proprietății³⁴. După cum nu înseamnă că în cadrul moșierimii liberale nu se găsesc și elemente provenite din boierimea și nobilimea mare. (În Moldova astfel de moșieri liberali, proveniți din marea boierime, pot fi considerați D., Gh., Gr. Cantacuzino, în Țara Românească frații Golești, vărul lor Goleșcu-Arăpîlă, I. Cîmpineanu, iar în Transilvania marii nobili, N. Wesselényi, D. Kemény, I. Bethlen și alții.)

În preajma anului 1848 moșierimea conservatoare este adevărata deținătoare a puterii politice în toate cele trei țări române. În miinile ei se găsesc toate posturile-cheie ale aparatului de stat, toate funcțiile aducătoare de cîștiguri mînoase. Pozițiile ei politice îi permit să-și însușească cea mai mare parte a venitului național. Deși vînzătoare de cereale pe piață, ea nu participă cu nimic la activitatea productivă. Duce o viață prin excelență parazitară. Datorită acestei situații, moșierimea conservatoare se simțea legată de regimul feudal învechit, îl apăra cu îndîrjire și se va opune cu hotărîre oricărui înnoiri sau reforme, oricărui mișcări care ar fi putut să-i pericliteze pozițiile economice și sociale, atît în preajma cît și în timpul revoluției de la 1848. Reprezentanții tipici ai acestei moșierimi sînt: în Transilvania cancelarul Samuel Jósika și guvernatorul Iosif Teleki, în Moldova însuși domnitorul Mihail Sturdza și fiul său Gr. M. Sturdza, iar în Țara Românească domnitorul G. Bibescu, fratele său Barbu Știrbei etc.

Moșierimea liberală îmburghezită sau pe cale de îmburghezire își trăgea veniturile principale din comercializarea produselor agricole și nu din slujbele legate de administrația de stat. În calitate de producătoare de

³³ *Mezőkövesdi Ujfalvi Sándor emlékiratai* (Memoriile lui Alexandru Ujfalvi de Mezőkövesd), 1941, p. 161—181. (Editată sub îngrijirea lui F. Gyalui.)

³⁴ *Anul revoluționar 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, tomul III, București, 1902, p. 496—498 și 511—516.

cereale-marfă, ea nu se opune unor reforme care să descătuseze comerțul și, în general, viața economică de anumite piedici feudale învechite. Provenită parțial din rîndurile burgheziei, posedînd uneori întreprinderi comerciale sau manufacturi, moșierimea liberală se va apropia de burghezie, militînd pentru reforme cu ajutorul cărora să-și poată apăra mai bine interesele economice. Trebuie subliniat însă că reformismul moșierimii liberale era moderat. Reformele preconizate de o parte a acestei moșierimi în preajma anului 1848 nu urmăreau să răstoarne regimul feudal existent, ci numai să-l corecteze potrivit intereselor sale economice și politice. Concludent în acest sens este programul reformist al Conjurației Confederative, descoperită în 1839 în Moldova³⁵. Din programul acestei „Conjurații” reiese că moșierimea liberală moldovenească preconiza libertăți pe care le limita numai la cadrele boierești. Egalitatea pentru această moșierime era doar o egalitate în sus, în raport cu boierimea de rangul întii, deținătoare a puterii politice, și nu o egalitate în jos. Despre o egalitate și libertate în jos nu poate fi vorba atîta timp cît programul ei prevede „Sfînta păzire a Regulamentului Organic” și menține temeliile regimului existent: proprietatea și dependența feudală.

Reformismul moderat al moșierimii liberale se explică prin dublul aspect pe care-l îmbracă: pe de o parte proprietară de pămînturi relativ întinse, lucrate cu munca forțată a țăranilor dependenți, pe de altă parte producătoare de cereale-marfă, proprietară de întreprinderi comerciale și manufacturiere sau cu ocupații intelectuale, funcționărești. Pămîntul și iobagii pe care-i stăpînește și-i exploatează o determină să oscileze încă între privilegiile sociale și libertățile general democratice burgheze. Numai în măsura în care se adîncește procesul ei de îmburghezire, înclină mai hotărît spre noul regim burghez. Dar și în acest caz se îngrijește să-și treacă într-o măsură cît mai mare puterea ei economică și politică din vechiul în noul regim. Dovadă în acest sens este programul societății secrete ce activează, în 1838, în Țara Românească, sub paravanul Societății Filarmoneice³⁶. Programul acestei societăți, care avea în frunte pe moșierii liberali I. Cîmpineanu, Voinescu II, Gr. Cantacuzino, I. Roset, I. Filipescu etc., prevede o serie de libertăți burgheze cu evident caracter antifeudal; prevede chiar o constituție și vot universal pentru toți cetățenii de la 25 de ani în sus. De asemenea, eliberarea clăcașilor. Dar să se remarce: fără ca eliberarea să fie însoțită de împrumietărare, ceea ce echivala cu deposedarea completă a țăranilor dependenți de mijloacele lor de producție și cu transformarea moșierilor în proprietari burghezi pe întreaga moșie, in-

³⁵ Pentru caracterul reformist al programului Conjurației vezi: A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. XI, Ediția III-a, București, f.a., p. 197—202 și V. Popovici, *Date noi cu privire la Conjurația Confederativă din 1839*, în *SCS Iași*, 1950, vol. I, fasc. 1, p. 451—468.

³⁶ Pentru programul Societății secrete din 1838, vezi: I. C. Filitti, *Domniile Române sub Reg. Organic*, p. 112—113 și P. P. Panaitescu, *Planurile lui Ion Cîmpineanu pentru unitatea națională a românilor. Legăturile lui cu emigrația polonă*, Cluj, 1924, p. 25—27.

clusiv pe pământul clăcașilor. Aplicarea în practică a programului din 1838 ar fi grăbit înlocuirea orînduirii feudale cu un regim burghez, dar nu cu un regim burghez pur, ci cu un regim burghezo-moșieresc. În acest regim, moșierimea și-ar fi păstrat o mare putere economică și politică. S-ar fi menținut însă și puternice rămășițe feudale, generate de marea proprietate.

Includerea problemei eliberării clăcașilor în programul moșierimii liberale muntene din 1838 este impusă de însăși dezvoltarea economică anterioară. În condițiile intensificării producției de cereale pentru piață, raporturile feudale din agricultură devin tot mai mult o povară nu numai pentru clăcași, ci și pentru moșieri. Sarcinile feudale grevau nu numai loturile țăranilor dependenți, ci și proprietatea moșierească. Țăranul dependent trebuia să dea în schimbul lotului rentă în muncă, în natură și în bani. Moșierul era obligat prin lege să dea din proprietatea sa loturi noiilor familii de țărani, respectiv însurățeilor. E adevărat, această obligație era în vigoare numai în Moldova și Țara Românească. Dar ea împiedeca proprietatea moșierească să devină liberă, negociabilă, condiție absolut indispensabilă organizării capitaliste a agriculturii. Pînă cînd se mențineau sarcinile feudale, rentabilitatea proprietății moșierești se întemeia, în mod necesar, pe munca țăranului dependent, tot mai puțin rentabilă pe măsură ce producția de cereale-marfă progresează și ostilitatea țăranului dependent crește.

În Transilvania, moșierimea liberală, în frunte cu N. Wesselényi, D. Kémény, I. Bethlen și alții, merge pe aceeași cale; caută să iasă din criza tot mai vădită a sistemului întemeiat pe robotă; militează pentru transformarea burgheză a țării, însă pe calea unor reforme cît mai moderate care să ferească moșierimea de răsturnări revoluționare, și în același timp, să permită trecerea puterii ei economice și politice din vechiul regim în cel nou. Acesta este sensul discuțiilor și al soluțiilor ce se indică în vederea eliberării iobagului și a proprietății moșierești de sarcini feudale, în preajma anului 1848.

Una din aceste soluții propunea ca eliberarea și împrumutarea să se facă prin buna învoială, prin liberă tranzacție între moșieri și iobagi. O soluție foarte puțin expeditivă. La această tranzacție trebuiau să se învoiască amîndouă părțile. Chiar dacă țăranul se învoia, nu se învoia nobilul, sau punea țăranului condiții inacceptabile.

O altă soluție prevedea ca țăranul să-l despăgubească pe nobil pentru prestațiile iobăgești, prin cedarea unei părți a pământului folosit, urmînd să rămîină proprietar pe cealaltă parte. Nici această soluție nu era ducătoare la scop, fiindcă iobagul și așa avea pămînt puțin.

O soluție ceva mai avansată preconiza ca numai o parte din despăgubire să o suporte țăranul, iar cealaltă parte să o suporte statul. Dar iobagul nu era capabil nici de o astfel de despăgubire parțială. Susținătorii acestei soluții au emis ideea creării unei instituții de credit care să avanseze țăranului suma răscumpărării sub formă de împrumut cu dobîndă. O atît de vastă instituție de credit nu era însă ușor de înființat.

Soluția cea mai avansată prevedea ca întreaga despăgubire să fie suportată de stat. Potrivit acestei soluții, iobagii trebuiau să fie eliberați și împroprietăriți la o anumită dată în toată țara. Dar la această soluție nu se ajunge decât după ce izbucnește revoluția din februarie de la Paris, deci în momentul când revoluția bătea la porțile țării. Este soluția anului revoluționar 1848.³⁷

Trebuie subliniat însă că în ajunul revoluției, nobilimea liberală transilvăneană constituia o pătură subțire și foarte inconstantă. O copleșea conservatorismul masiv al restului nobilimii și mai ales teama de masele țărănești în majoritatea lor nemaghiare. Teamă de aceste mase și grija de pozițiile economice și politice ale nobilimii vor face ca în 1847, cu ocazia discutării așezământului urbarial, o parte a moșierimii liberale, în frunte cu N. Wesselényi, să treacă în tabăra conservatoare.

Moșierimea liberală devine în preajma revoluției una din categoriile sociale cele mai caracteristice ale societății celor trei țări române. În sinul ei se dă o adevărată luptă între feudalism și capitalism, între vechiul și noul regim. Ea reprezintă mai ales elementul de compromis al procesului de prefacere. Se va găsi mereu pe primul plan al frământărilor politice din preajma și din cursul anului revoluționar 1848. În cadrul revoluției de la 1848, moșierimea liberală va fi silită să admită, sub presiunea maselor, ca eliberarea țăranilor dependenți să se facă prin împroprietărire. Ea se va îngriji însă ca această împroprietărire să se facă în așa fel, încât țăranimii în întregime ei, sau cel puțin parțial, să nu i se asigure independența economică. Dovadă în acest sens este legea agrară votată la începutul lunii iunie 1848 de către dieta nobiliară de la Cluj, cit și propunerile unor moșieri liberali în cadrul Comisiei Proprietății din Țara Românească. Atât din faptul că majoritatea iobagilor din Transilvania urmau să fie împroprietăriți cu loturi ce variau între 3—6 iugăre, cât și din propunerile moșierilor liberali Robescu și Pleșoianu, făcute în cadrul Comisiei Proprietății, — conform cărora țăranii munteni ar fi urmat să fie împroprietăriți numai cu 20 stinjeni patrați, respectiv 2 pogoane — reiese teama moșierilor de a nu pierde brațele de muncă pe care nu le puteau înlocui dintr-odată cu mașini și cu atelaje proprii, din lipsă de experiență și mai ales de capital. Lotul minim cu care urma să fie împroprietărit țăranul transilvănean și cel muntean l-ar fi fixat de satul natal și, deci, de moșia pe care robotise înainte ca iobag sau clăcaș. Acest lot neajungând însă nici pentru întreținerea celei mai puțin pretențioase familii, țăranii, pentru a putea trăi, urmau să apeleze pentru rest la fostul stăpîn feudal și în condițiile regimului burghez. Fostul stăpîn „mărinimos” urma să le pună la dispoziție

³⁷ Pentru proiectele privind eliberarea și împroprietărirea iobagilor din Transilvania vezi: A. Csetri, *O încercare de eliberare a iobagilor în 1832*, în *AIIC*, I—II/1958—1959, p. 179—187; Șt. Szabó, *Kossuth és a jobbágyfelszabadítás* (Kossuth și eliberarea iobagilor) în *Századok*, 1952, nr. 1, p. 509—592; G. Bernát, *A magyar jobbágyfelszabadítás eszmeáramlatai 1790—1848* (Curenți de idei privind eliberarea iobagilor din Ungaria), Budapeșt, 1930.

pământul pe care-l solicitau cu condiția să-i lucreze moșia ce i-a rămas sau urma să-i rămână ca proprietate burgheză.

Interesele acelei părți a moșierimii liberale care voia doar reformarea și nu înlocuirea radicală a regimului feudal își pun amprenta pe mișcarea din martie 1848 din Moldova. Aceste interese sînt deosebit de clar reflectate în Petiția-Proclamație. Interesele moșierimii liberale pun stăpînire pe revoluția de la 1848 din Transilvania și Ungaria. Aceste interese impun ca problema agrară să fie rezolvată numai parțial, împiedecă rezolvarea problemei naționale și împing prin aceasta naționalitățile la dispersarea forțelor antifeudale, ceea ce duce, pînă la urmă, la înfrîngerea revoluției. De dragul intereselor acestei moșierimi, revoluția de la 1848 din Țara Românească se întemeiază nu pe temeliile ei firești, pe lupta de clasă, ci pe „înfrățirea“ dintre clase. Interesele moșierimii liberale, punînd stăpînire pe guvernul provizoriu dominat de moderați, îl determină să șovăie în rezolvarea problemelor esențiale ale revoluției și în special în rezolvarea problemei țărănești, ceea ce duce pînă la urmă la anularea revoluției.

Dezvoltarea economiei de marfă-bani influențează considerabil și situația țărănimii. Moșierii, sesizînd posibilitățile de îmbogățire, caută să-și mărească pămînturile lucrate în regie proprie, în vederea producerii a cît mai multe cereale pentru piață. De aici, goana lor după pămînt. De aici, tendința lor de a reduce loturile aflate în stăpînirea țărănimii dependente. Tendințele de deposedare parțială a țărănimii se manifestă încă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Dar dacă pînă la începutul secolului XIX această deposedare afectează mai mult pășunile, fînațele și pădurile comune, în ultimele decenii premergătoare anului 1848, lovește direct în pămînturile arabile ale țaranilor. Explicația acestui fapt constă în creșterea rolului cerealelor marfă pe piață.

În Moldova și Țara Românească, deposedarea parțială de pămînt reiese clar făcînd o simplă comparație între hrisovul lui Ioniță Sandu Sturdza și Regulamentele Organice. Potrivit hrisovului lui Ioniță Sturdza din 10 martie 1828, clăcașii frunțași aveau dreptul la 12 fălci (17,16 ha) de fînațe și pășune după 12 vite, cei mijlocași, la 8 fălci (11, 44 ha) de fînațe și pășune, după 8 vite, iar cei codași la 4 fălci (5,72 ha) de fînațe și pășune după 4 vite. De remarcat că suprafețele de mai sus nu se refereau și la pămîntul arabil. Despre pămîntul arabil hrisovul nu spune decît: „... Și asemenea va da stăpînul moșiei și loc de semănătură de hrană cu îndestulare“.³⁸ Regulamentul Organic al Moldovei stabilește că țaranii frunțași aveau drept la pămînt numai după 4 boi și 1 vacă, cei mijlocași după 2 boi și 1 vacă, iar cei codași numai după cel mult 1 vacă sau 10 oi. Drept urmare, după 5 vite frunțașilor li se recunoștea dreptul numai la 5,30 fălci (7,68 ha), în care intră acum nu numai locul de fînațe și de pășune, ci și pămîntul arabil, inclusiv locul de casă și de grădină; celor mijlocași, la 3,70 fălci (5,54 ha), iar celor codași la 2,30 fălci (3,39 ha).³⁹ Comparînd pămîntul lăsat clăcașilor moldoveni prin Regulamentul Organic numai cu locul de fînațe și pășune la care aveau dreptul în 1828, rezultă că frunțașilor li s-a redus pămîntul de mai bine de două ori, mijlocașilor de circa două ori, iar

³⁸ Th. Codrescu, *op. cit.*, vol. II, p. 226—227.

³⁹ D. C. Sturdza-Scheeanu, *Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească*, seria I, vol. I, Buc., 1907, p. 121 și R. Rosetti, *Pentru ce s-au răscolat țaranii?* Buc., 1907, p. 70.

codașilor de aproape două ori. Dacă adăugăm și pământul arabil pe care hrisevul lui Ioniță Sandu Sturdza nu-l precizează, reiese că deposedarea țărănimii moldovene este cu mult mai mare.

În Țara Românească deposedarea parțială a țărănimii este, la fel, deosebit de accentuată. Aici Regulamentul Organic lăsa țăranului cu 5 vite numai 8,19 pogoane (ceva peste 4 ha), celui cu 3 vite, 6,14 pogoane (ceva peste 3 ha), iar celui cu o vită sau 10 oi, 4,10 pogoane (ceva peste 2 ha) de pământ arabil, de fînate și de pășuni, în care intra, bineînțeles, și locul de casă și de grădină.⁴⁰

În Transilvania, nobilii caută de asemenea să deposedeze pe iobagi de sesiile lor, să nu le lase decât atât pământ cât le era strict necesar pentru întreținerea forței lor de muncă. Acest sistem, prin care nobilii caută să promoveze producția de mărfuri și să acumuleze capital în cadrul feudalismului, poate fi observat pe moșiile familiei Mikó din secuime, pe cele ale familiei Bánffy din comitatele Cluj și Sălaj, pe domeniile arhiducelui Iosif din Chișineu-Criș etc. Tendințele de deposedare se accentuează pe măsură ce ne apropiem de 1848. Accentuarea deposedării țărănimii este recunoscută de șeful moșierimii liberale N. Wesselényi, care în 1848 scria următoarele: „După încercarea de a se introduce urbariul din 1820, s-a răspândit foarte mult în toată țara obiceiul retezării și ciuntirii a tot ce se află în mîna și în folosița clăcașului, în parte de-a dreptul și în felurite chipuri, în parte prin împărțirea hotarelor. Acțiunea aceasta s-a desfășurat cîțiva ani în mod intens, apoi a încetat pentru un timp, dar în anii din urmă vestea înființării și apropierii urbariului... a făcut să se repete acele lucruri, poate în măsură mai mare“.⁴¹

Tendința generalizării deposedării parțiale a iobăgimii reiese în mod deosebit de pregnant din lucrările și hotăririle dietei ce a avut loc în 1847. Hotăririle luate de această dietă în problema urbarială dovedesc că nobilii transilvăneni voiau să realizeze ceea ce obținuseră boierii munteni și moldoveni, prin Regulamentele Organice. Gruparea conservatoare din dietă, amestecată de noile posibilități de răpire a pământului țărănesc, a impus votarea unei legi urbariale, pornind de la conșcripția czirakiană din 1819—1820. La această conșcripție, țăranii induși în eroare de nobili, care au răspândit zvonul că ea se face pentru mărirea impozitelor, au declarat mai puțin pământ decât aveau în realitate. Nobilii au întocmit legea urbarială în așa fel încît căpătau posibilitatea de a răpi tot pământul iobagilor care nu figura în conșcripție. Potrivit acestei legi, iobagii ce locuiau în regiuni cu pământ de calitate întâia, aveau dreptul de aici înainte numai la sesii variind între 4—10 iugăre pământ arabil și 2—4 iugăre fînate, deci între 6—14 iugăre (circa 3—7 ha); cei situați în regiuni cu pământ de calitate a II-a, la sesii variind între 6—12 iugăre pământ arabil și 3—5 iugăre fînate, deci, între 9—17 iugăre (circa 4½—8½ ha), iar cei situați în regiuni cu pământ mai slab, de calitate a treia și a patra, la sesii variind între 7—14 iugăre pământ arabil și 4—6 iugăre fînate, deci între 11—20 iugăre (circa 5½—10 ha).⁴² O imagine mai apropiată de amploarea deposedării pe care voiau să o efectueze nobilii se poate forma dacă se ia în considerare afirmația lui Barițiu, după care un număr relativ însemnat de iobagi ar fi rămas cu sesii de 30—40 de iugăre chiar și după răpirile ce au urmat conșcripției din 1819—1820. Aceasta în ceea ce privește țăranii situați în regiuni cu pământ de calitate I-a și a II-a și care aveau sesii întregi. Cei mai mulți iobagi nu mai aveau însă decât fracțiuni de sesii. Amploarea deposedării la care voiau să se dedea nobilii transilvăneni este evidentă dacă se compară reglementarea urbarială din Transilvania cu cea din Ungaria, efectuată în anii 1835—1836. Reglementarea din Ungaria a lăsat iobagilor sesii de minimum 25 și de maximum 50 de iugăre pământ arabil și fînate, pășuni comunale întinse, precum și dreptul la pădurit și ghindărit oriunde existau păduri.⁴³ N. Wesselényi a calificat legea urbarială transilvăneană ca o jefuire pe întreaga țară „mai grozavă decât oricare alta“. Teama de o revoltă generală a țărănimii a determinat

⁴⁰ D. C. Sturdza-Scheeanu, *op. cit.*, p. 167.

⁴¹ Șt. Imreh, *op. cit.*, p. 45—47.

⁴² *Corpus Juris Hungarici*, 1540—1848, Budapesta, 1900, p. 39—640.

⁴³ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. I, Sibiu, 1890, p. 649—650.

legiuitorii să admită ca ea să nu fie aplicată timp de 12 ani. Izbucnirea revoluției a făcut ca ea să nu fie aplicată, de fapt, niciodată. Ea a sporit însă ura iobagilor împotriva nobililor și a constituit una din cauzele imediate care au dus la ridicarea masivă a țărănimii transilvănene în cadrul revoluției de la 1848—49.

Regulamentele Organice și legea urbarială din 1847 dovedesc că moșierii căutau să profite de creșterea rapidă a prețului cerealelor, de sporirea rentabilității pământului. Prin aceste legiuiri moșierii își iau denumirea de proprietari în înțelesul burghez al cuvântului. Ei pretind că sînt proprietari absoluți ai întregului pământ, că țărani ar fi simpli chiriași și că, deci, pământul fiind acum mai scump, trebuie să presteze mai mult pentru el. În consecință, paralel cu reducerea pământului folosit de țărani, sporesc continuu zilele de clacă. În Transilvania, legea urbarială din 1847 reduce zilele de lucru ale iobagilor cu vitele de la 104 la 52, dar menține robota anuală la 104 cu brațele,⁴⁴ ceea ce înseamnă că pînă la această dată, media zilelor de lucru era de 2—3 pe săptămîină pentru iobagii care le îndeplineau cu vitele și uneori chiar mai mult pentru cei care le făceau cu brațele.

În Țara Românească și Moldova, Regulamentele Organice mențin, formal, numărul zilelor de clacă la 14, adică la atît cît fuseseră fixate în secolul XVIII și la începutul secolului XIX. Dar generalizînd nartul și în Țara Românească și îngreunîndu-l în Moldova, aceste cifre sînt lăsate cu mult în urmă de Regulamente. Poate nici nu e exagerat calculul lui Bălcescu, care evaluează la 56 de zile claca pe an pentru sătenii din Țara Românească și între 84—120 de zile pe an pentru cei din Moldova.⁴⁵

Marx are cuvinte severe la adresa Regulamentelor Organice tocmai pentru acea latură a lor care stabilea raporturile dintre moșieri și țărani. Folosind datele lui Bălcescu prin intermediul istoricului francez Regnault, Marx ajunge la cifre apropiate de cele ale lui Bălcescu privind zilele de clacă. Tocmai de aceea, întemeietorul socialismului științific citează Regulamentele ca pe „un model al goanei după supramuncă”.⁴⁶

Împărțirea clăcașilor în frunțași, mijlocași și codași de către Regulamente și a iobagilor după calitatea pământului, de către legea urbarială din 1847, a pus bazele legale ale premisei viitoare stratificări a țărănimii, specifică orînduirii capitaliste. De altfel economia de marfă-bani antrenînd pe piață și țărani, determină ridicarea unora și decăderea altora. Sporadic, în cazuri individuale cu totul reduse ca număr, unii țărani, mai ales dintre cei liberi, dar mai rar și dintre cei dependenți, reușesc să profite de pe urma noii conjuncturi economice, să se îmbogățească.

Dovadă în acest sens este faptul că unii iobagi izbutesc să devină posesori ai unor mori țărănești, ai unor cazane de fier rachiu, iar în regiunile de munte posesori de joagăre, pîue și chiar șteampuri. De pildă, în 1803, Luca Vasile, iobagul soției contelui Mikó Nicolae din Ampoita (comitatul Alba Inferioară), avea pe intravilanele altui iobag ce aparținea contelui Kemény Nicolae, o moară cu o piatră. Atît

⁴⁴ *Ibidem.*

⁴⁵ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 81.

⁴⁶ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, 1948, p. 231—234.

el cît și iobagul pe sesia căruia avea moara, erau taxaliști, răscumpărîndu-și diferitele obligații feudale cu cîte 10 fl. vonași pe an.⁴⁷ În 1806, aproape jumătate din cei 24 de iobagi pe care-i aveau urmașii contelui Mihail Teleki în Toplița (comitatul Turda), aveau joagăre, întovărășiți cîte 2—3 la un joagăr. Unii dintre cei cu joagăre aveau și mori de măcinat și chiar piue. Iobagii Antal Simion, Iacob și Lupu au împreună un joagăr și o moară țărănească cu o piatră pe apa Topliței. La rîndul lui, iobagul Antal Filimon al Dracului avea împreună cu Antal Simion al lui Grigoraș un joagăr, iar singur o moară cu o piatră și o piuă. Antal Filimon al Dracului se ocupă și cu cămătăria. Iobagului Pui Ștefan îi împrumutase 30 fl. în schimbul acestora dîndu-i drept zălog un fînaț de 1 car, etc.⁴⁸ În 1807, iobagul Huc Petru al contelui Gheorghe Bánffy avea pe sesia lui intravilană din Certej (comitatul Hunedoara), un șteamp de măcinat minereul și o moară de măcinat făina pentru care plătea anual stăpînului feudal o sumă de 4 fl. și 30 cr.⁴⁹ În 1818, Muț Ioan, iobagul baronesei Iudita Josintzi din Mărgău (Cluj) folosea împreună cu Muț Nicoară, fiul fratelui său mai mic, o moară care satisfăcea necesitățile de măcinat ale satului. Întrucît apa cu care era minată moara a fost dusă peste pămînturile nemeșilor Gálfalvi și Rätz, primului îi plătea o taxă anuală de 5 fl. iar celui de-al doilea i-a dat o vacă în valoare de 110 fl.⁵⁰

După cum se poate vedea, iobagii care reușesc să stăpînească mori, piue, șteampuri, sînt cei din regiunile de munte, unde controlul stăpînului feudal e mai redus și obligațiile în muncă mai puține. Și mai favorizați sînt iobagii situați în localitățile care se bucură de dreptul de tirg. Antrenîndu-se în comerț, ei reușesc să facă rost de bani, astfel încît în unele cazuri își pot împrumuta chiar stăpînii feudali cu bani, fie pentru a primi de la ei pămînt în plus, fie pentru a-și răscumpăra obligațiile feudale. De pildă, în 20 octombrie 1811, nemeșul Alexandru Brădi recunoaște printr-o declarație scrisă că a împrumutat de la iobagii săi Olar Toader și Botoș Ion suma de 2.000 fl. renani, în valută veche, dîndu-le în schimb drept zălog sesia lui Polcea Rus, angajîndu-se ca la răscumpărare să nu achite împrumutul decît parțial, în monedă-hîrtie. Același Alexandru Brădi recunoaște printr-o altă declarație scrisă din 7 iulie 1812 că „am cerut și am primit de la iobagul meu din Brad, Samson Sava, în afară de cei 600 R.fl. (pe care i-am primit) cu ani înainte, în care (sumă) s-a știut slujba lui, pe lingă astfel de obligația mea, ca pînă cînd eu sau urmașii mei nu-i vor da banii de (mai) sus, nu datorește nici el nici urmașii săi, nici o slujbă și nici o prestație“. În continuare recunoaște că ulterior a mai primit de la acest iobag în contul obligațiilor feudale, în patru rînduri (dar tot în 1812), încă 864 fl. ren. cu rezerva că în cazul că îi va restitui banii să fie obligat „să ia din nou slujba obișnuită“, bineînțeles de iobag.⁵¹ În preajma anului 1820 nobilul Ștefan Pallos ia de la iobagul său Toader Luca un împrumut de 250 R.fl. pe timp de un an, cu condiția ca atîta vreme cît îi va fi dator cu acești bani să nu-l mîne la lucru iobăgesc.⁵² De regulă, iobagii eliberați ca urmare a unor activități comerciale sau meșteșugărești rămîn în continuare la aceste îndeletniciri sau cumpără pămînt, punînd bazele viitoarei chiaburimi. Marea majoritate a țărănimii sărăcește însă. La grăbirea procesului de pauperizare a sătenilor au contribuit: deposedarea lor parțială și uneori totală de pămînt, claca ridicată, dublată de obligațiile pentru prisoase, sarcinile numeroase față de stat, județ și comună, legarea lor de pămîntul și satul pe care locuiau etc. Adîncirea procesului de sărăcire a țărănimii este oglindită, între

⁴⁷ Arh. ist. a Fil. Acad. Republicii Socialiste România. Cluj, U. et C. Fascic. 3/nr. 3, p. 163—169.

⁴⁸ Arh. ist. a Fil. Acad. Republicii Socialiste România, Cluj. Arh. din Satulung a fam. Teleki. Fascic. 50/II, p. 732—804.

⁴⁹ Arh. ist. a Fil. Acad. Republicii Socialiste România, Cluj. U. et C. Fascic. I/nr. 11, p. 603—618.

⁵⁰ Arh. ist. a Fil. Acad. Republicii Socialiste România, Cluj. U. et C. Fascic. XIII/nr. 5, p. 219—221.

⁵¹ Șt. Meteș, *Viața agrară, economică a românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. II, p. 279—281 (lucrare în manuscris).

⁵² *Ibidem*, vol. III, p. 8 (lucrare în manuscris).

altele, și de creșterea numărului țăranilor rămași fără pământ, care tind să se angajeze ca argați și zileri la moșieri și arendași sau ca lucrători salariați la orașe. În Transilvania, de pildă, după statistica lui A. Fényes, din anul 1849, existau în preajma revoluției 63.940 familii cu sesii și 137.421 familii de jeleri. Dintre acestea din urmă, 108.921 n-aveau pământ de loc, iar restul de 28.500 n-aveau nici măcar casă, trăind pe sesiile iobagilor mai înstăriți⁵³. Sărăcirea țăranimii reiese și din următoarea constatare făcută de N. Șuțu în 1849, cu privire la Moldova: „Dacă comparăm cifra totală a consumației cu numărul total al populației țării, rezultă că din 1.462.105 locuitori (cît are Moldova la această dată, n.n.), nu există decît 120.409 sau 1/12 de locuitori care se hrănesc cu pîine și 42.664 sau 1/34 care se hrănesc cu carne. Rezultă deci că 11/12 sau 1.341.696 persoane se hrănesc cu făină de porumb”⁵⁴.

Așadar, dacă noua economie ajută la îmbogățirea moșierilor, arendașilor și comercianților, în schimb se reduce mereu puterea economică a țăranimii. Aceasta înseamnă că diferențierea economică dintre clase se adîncește pe măsură ce ne apropiem de anul 1848. Adîncirea diferențierii economice aduce după sine ascuțirea contradicțiilor antagoniste dintre țăranii dependenți pe de o parte, și moșieri și arendași pe de altă parte. Aceste contradicții se concretizează în numeroase mișcări țăărănești care frămîntă cele trei țări românești în toată perioada dintre 1829—1848⁵⁵.

Numeroasele mișcări țăărănești din preajma anului 1848 dovedesc că spiritul revoluționar se dezvoltă la sate pe măsură ce obligațiile feudale devin tot mai apăsătoare. Țărănimea este oricînd gata să se ridice la luptă pentru sfărîmarea jugului feudal. Pentru țăărănime, sfărîmarea jugului feudal echivala cu eliberarea de orice sarcini feudale și cu o împrăștiere cît mai completă. Lucrul acesta reiese din propunerea reprezentantului clăcașilor, preotul Neagu, în cadrul Comisiei Proprietății, formată în 1848 în Țara Românească. Potrivit acestei propuneri, țăranii cereau să fie împrăștiți, fiecare în parte, cu 8 pogoane la munte, cu 11 pogoane la podgorie, cu 14 pogoane la șes și cu 16 pogoane la baltă⁵⁶. Mișcările țăărănești fiind însă difuze și dezorganizate, se simțea nevoia unei forțe conducătoare, capabilă să le unească într-un singur șuvoi revoluționar și să le îndrepte spre dărîmarea temeliiilor lumii feudale. În această privință, Engels spune: „... Populația rurală nu poate porni niciodată o mișcare independentă încununată de succes, din cauză că este împrăștiată pe o mare întindere și pentru că este greu ca o parte cît de cît însemnată a ei

⁵³ Șt. Imreh, *op. cit.*, p. 47.

⁵⁴ N. Șuțu, *op. cit.*, p. 216.

⁵⁵ Pentru mișcările țăărănești dintre 1829—1848 vezi: Zoltán Tóth, *Mișcările țăărănești din Munții Apusenii pînă la 1848*, Buc., 1955 (ultimul capitol); *Din istoria Transilvaniei*, ediția III, vol. I (ultimul capitol); G. Barițiu, *op. cit.*, vol. I (ultimul capitol); L. Tilkovszki, *Mișcările țăărănești din Ardeal în 1831 și legăturile lor cu „răscoala holerei din Slovacia de est”* în *Studii*, 1955, nr. 2, p. 73—90; A. Oțetea, *Țăranii sub regimul Regulamentului Organic*, în *Studii și articole de istorie*, București, 1955, p. 136—150; V. Popovici, *Cauzele mișcărilor țăărănești din Moldova oglindite în rapoartele din anii 1831, 1832, 1833*, în *SCȘIași*, 1954, nr. 3—4, p. 439—487; Georgescu-Buzău, *Spiritul revoluționar dinaintea de 1848 în Țara Românească și Moldova în Viața Românească*, 1948, nr. 7, p. 183—205; I. C. Filitti, *op. cit.* și R. Rosetti, *op. cit.*, etc.

⁵⁶ D. C. Sturdza-Scheeanu, *op. cit.*, p. 510.

să ajungă la o înțelegere. Țărănimea are nevoie de impulsul populației de la orașe, care este mai concentrată, mai luminată și mai mobilă⁵⁷. În cazul celor trei țări române, proletariatul fiind abia în germene, forța conducătoare chemată să conducă lupta generală împotriva proprietății și dependenței feudale era, în preajma anului 1848, burghezia. Burghezia era chemată, deocamdată, de dezvoltarea istorică să urmeze, în virtutea forței ei economice, la puterea politică.

Progresul economic din prima jumătate a sec. XIX ajută la dezvoltarea relativ rapidă a burgheziei în ascensiune. La formarea și închegarea noii clase contribuie elemente diverse și eterogene. Contribuie elementele negustorești și cămătarii, arendași și țărani liberi îmbogățiți prin comerț, elemente provenite din mica nobilime și boiernași, într-o măsură mai redusă din nobilimea și boierimea mijlocie, proprietarii întreprinderilor manufacturiere și meșteșugărești, intelectualii și elemente burgheze străine așezate în țară.

În funcție de atitudinea pe care o iau reprezentanții diferitelor categorii burgheze față de marile probleme din preajma anului 1848 și în primul rînd față de problema trecerii de la modul de producție feudal la modul de producție capitalist, în sinul noii clase în ascensiune se conturează două grupări mai importante: una moderată sau liberală, și alta radicală, democrat-revoluționară.

Gruparea moderată cuprinde de regulă reprezentanți ai burgheziei comerciale, care făcea negoț cu cereale, ai cămătarilor, ai arendașilor și ai micilor nobili sau boieri deveniți fie arendași sau administratori de domenii, fie minuitori de capital comercial sau cămătăresc.

În prima jumătate a secolului XIX, burghezia comercială s-a întărit considerabil, atît numeric cît și economic. Datele privind dezvoltarea comerțului dovedesc cu prisosință acest lucru. În preajma anului 1848, burghezia comercială, legată de negoțul cu cereale, reprezenta pătura cea mai numeroasă și cea mai dezvoltată economiceste atît în cadrul grupării moderate cît și în cadrul burgheziei în ansamblul ei. Fiind cea mai puternică din punct de vedere economic, burghezia comercială va avea rolul conducător în cadrul păturii moderate.

Dar capitalul comercial ce activează în această perioadă în cele 3 țări române aparține unor forme precapitaliste. Caracterizînd capitalul comercial, Marx spune „... comerțul exercită pretutindeni o acțiune mai mult sau mai puțin dizolvantă asupra organizărilor producției pe care le găsește și care sub diferitele lor forme sînt orientate cu deosebire înspre valoarea de întrebuițare. În ce măsură însă determină el dizolvarea vechiului mod de producție, aceasta depinde în primul rînd de soliditatea acestuia, și de structura lui internă. Iar încotro merge procesul acesta de dizolvare, adică ce mod de producție nou ia locul celui vechi nu depinde de comerț, ci de

⁵⁷ Fr. Engels, *Revoluție și contrarevoluție în Germania*, în Marx—Engels, *Opere*, vol. 8, București, 1960, p. 13.

caracterul însuși al producției⁵⁸. Așadar, în cazul celor trei țări române, capitalul comercial din preajma anului 1848 exercită asupra modului de producție feudal un rol dizolvant, subminându-l și contribuind la destrămarea lui. Însă capitalul comercial îndeplinește această acțiune dizolvantă nu pentru a-și crea un mod propriu de producție. Marx arată că noul mod de producție ce urmează să ia locul celui învechit nu depinde de comerț. Capitalul comercial are în general numai rolul de a mijloci mișcarea mărfurilor și nu de a organiza producția lor. Neluând pentru un mod propriu de producție, capitalul comercial a conviețuit vreme îndelungată cu modul de producție feudal din cele trei țări române, cu toate că a săpat mereu la temeliiile acestuia. Conviețuirea a durat mai mult de un secol și se explică prin soliditatea modului de producție feudal și prin structura lui internă.

Un rol asemănător joacă și capitalul cămătăresc. Despre el Marx afirmă: „Capitalul purtător de dobândă, sau, cum îl putem denumi după forma lui veche, capitalul cămătăresc aparține împreună cu fratele său gemen, capitalul comercial, formelor antediluviene ale capitalului, care preced cu mult modul de producție capitalist⁵⁹. Aparținând unor forme precapitaliste, capitalul cămătăresc nu tinde nici el să-și creeze un mod propriu de producție. Reprezentanții capitalului cămătăresc sînt chiar dușmani ai investițiilor de tip capitalist. Cămăta — arată Marx — „nu schimbă modul de producție, ci se încheștează pe acesta ca un parazit și-l aduce într-o stare jalnică. Ea îl sugerează, îl istovește și silește reproducția să continue în condițiuni din ce în ce mai mizerabile⁶⁰. Capitalul comercial parazitează și el pe modul de producție feudal, descompune și tulbură formele de producție, dar nu modifică relațiile de producție existente. Acțiunea distructivă a cămătăriei este ușurată de lipsa unui credit organizat în cadre legale. Numeroasele arendări de pămînturi, vînzări de case și de moșii, împrumuturile de bani din prima jumătate a sec. XIX dovedesc frecvența cămătăriei în cele trei țări române în preajma anului 1848.

Coexistența îndelungată nu exclude apariția unor contradicții între capitalul comercial și cămătăresc pe de o parte și modul de producție feudal pe de altă parte. Regimul feudal învechit, cu întreaga lui suprastructură, constituia, în preajma revoluției, o piedică în lărgirea cadrului economic în care activau mînuitorii capitalului comercial și cămătăresc. Îndeosebi reprezentanții capitalului comercial erau interesați în instaurarea unui regim care să pună capăt vexațiunilor la care erau supuse păturile orășenești, jafului pe care-l practicau boierii și nobilii aflați în fruntea aparatului de stat, prin sistemul impozitelor. Burghezia comercială se lovea în dezvoltarea ei de privilegiile feudale privitoare la înființarea târgurilor și la vînzarea produselor cu prioritate, de privilegiile fiscale ale boierilor și nobililor, inclusiv de privilegiul care-i scutea de plata „patentei“ atunci

⁵⁸ Karl Marx, *Capitalul*, vol. III, partea I-a, 1953, p. 325.

⁵⁹ K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea II-a, București, 1955, p. 567.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 570.

cînd înființau întreprinderi comerciale sau industriale pe moșiile lor. Burghezia comercială era nemulțumită și de refuzul feudalilor de a-i acorda drepturi politice mai largi cu ajutorul cărora să-și poată apăra mai bine interesele economice. Arendașii ce tindeau spre o agricultură de tip capitalist erau și ei nemulțumiți de menținerea relațiilor feudale, de termenele scurte de arendare a moșiilor, care-i împiedecau să investească bani pentru a introduce mașini și muncă salariată.

Burghezia moderată avea deci serioase motive de nemulțumire, care o determinau să dorească modificarea regimului feudal existent. Datorită însă specificului capitalului comercial și cămătăresc, reprezentanții acestei burghezii nu luptă în mod hotărît pentru înlăturarea privilegiilor, pentru sfărîmarea relațiilor de producție feudale pe cale revoluționară. Reprezentanții burgheziei moderate luptă pentru modificarea regimului existent numai pe calea moderată a reformelor. Ținînd cont de aceste considerente este ușor de explicat de ce reprezentanții acestei burghezii găsesc un limbaj comun cu cei ai moșierimii liberale. De altfel, în cele trei țări române este greu să faci o distincție netă între revendicările moșierimii liberale și cele ale burgheziei comerciale. Referindu-se la situația din Germania din preajma anului 1848 Engels scrie: „Burghezia, conștientă de forța ei, era hotărîtă să nu mai rabde cătușele prin care un despotism feudal și birocratic stînjenea afacerile ei comerciale, activitatea ei industrială, acțiunile ei comune ca clasă. o parte a nobilimii de la țară se transformase în așa măsură în producătoare de mărfuri pentru piață încît ajunsese să aibă aceleași interese ca și burghezia, făcînd cauză comună cu ea”⁶¹. Referirile lui Engels la Germania se potrivesc și celor trei țări române din ajunul mișcărilor revoluționare de la 1848.

Analiza programelor organizațiilor secrete ale lui Ioan Cîmpineanu din 1838 și Leonte Radu din 1839 dovedesc că și la noi are loc împletirea intereselor moșierimii liberale cu cele ale burgheziei moderate. Revendicări ca libertatea tiparului, eliberarea țiganilor domnești și mănăstirești, monedă națională și bancă națională, construirea de drumuri și șosele, construirea de fabrici, deschiderea de mine, tarife vamale protecționiste pentru a nu se scoate banii din țară etc.⁶², erau menite să satisfacă nu numai interesele moșierimii liberale, ci și pe cele ale burgheziei moderate. Construirea șoselelor, de pildă, urma să ușureze circulația mărfurilor. Banca Națională și moneda națională urmau să ajute comercianților, arendașilor și moșierilor de a se sustrage de sub influența cămătarilor și zarafilor. Un credit organizat în cadre legale urma să pună la dispoziția moșierilor, arendașilor și proprietarilor de întreprinderi comerciale credite pe termen lung și cu o dobîndă redusă. Faptul că programul Conjurației Confederate pune problema deschiderii minelor și fabricilor demonstrează maturizarea capitalului comercial; demonstrează că acesta a ajuns la un stadiu cînd nu se mai mulțumește cu simpla deservire a circulației mărfurilor; demonstrează

⁶¹ Fr. Engels, *op. cit.*, p. 28.

⁶² A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 197—202, V. Popovici, *op. cit.*

că el tinde să fie investit în întreprinderi industriale mai sigure și mai aducătoare de câștig. În această privință, Marx spune: „În lumea antică, acțiunea comerțului și dezvoltarea capitalului comercial duceau întotdeauna la economia sclavagistă... În lumea modernă, dimpotrivă, ele duc la producția capitalistă”⁶³.

Apropierea burgheziei moderate de moșierimea liberală este dovedită mai ales de pozițiile lor asemănătoare față de problema eliberării și împrumutării țăranilor dependenți, problemă cheie în trecerea de la orânduirea feudală la cea burgheză. Programul lui Ion Cîmpineanu, de exemplu, prevedea eliberarea clăcașilor, însă fără împrumutarea lor. Trebuie subliniat că la întocmirea acestui program a luat parte, alături de reprezentanți ai moșierimii liberale, și Ion Eliade Rădulescu, reprezentant tipic al burgheziei comerciale din țările române. Prosperind mai ales de pe urma negoțului cu cerealele produse de marile moșii, burghezia comercială susține punctul de vedere al moșierimii liberale ca eliberarea să se facă fără împrumutarea sau cu o împrumutarea minimă, care să nu asigure independența economică a țăranului. Burghezia comercială susține acest punct de vedere deoarece se teme că o împrumutarea prea largă ar putea duce la diminuarea sau chiar la sfârșirea marilor moșii și deci la scăderea producției de cereale pentru piață, prin urmare la reducerea posibilităților ei de câștig.

Arendașii își trăgeau și ei veniturile din exploatarea marilor moșii. Menținerea sistemului arendării nu era posibilă decât dacă se păstrau marile moșii și după desființarea relațiilor feudale. Iată de ce susțin și ei punctul de vedere al moșierimii liberale ca eliberarea țăranului să se facă fără împrumutarea sau în tot cazul cu o împrumutarea minimă.

Burghezia cămătărească nu este numai împotriva împrumutării, ci într-o anumită măsură chiar și împotriva eliberării țăranului. Ea se teme că eliberarea și împrumutarea săteanului ar fi putut să-i micșoreze garanțiile ipotecare pe care le deținea asupra moșiilor feudale și asupra loturilor țărănești înglodate în datorii. Printr-o reformă agrară largă ea se vedea amenințată să-și piardă clientela de masă, formată din moșieri și țărani dependenți, gata oricând să-i accepte condițiile înrobitoare pentru a obține un împrumut bănesc.

Așadar, burghezia moderată, prin însuși specificul său, se găsea în contradicție cu regimul feudal, cu moșierimea conservatoare care profita de pe urma acestui regim, dar avea o serie de interese ce o apropiau de moșierimea liberală îmburghezită sau pe cale de îmburghezire. Prosperind atât burghezia moderată cât și moșierimea liberală de pe urma comerțului cu cereale produse de marile moșii, având poziții asemănătoare într-o serie de probleme și în special în problema agrară, o apropiere, o tendință spre compromis, spre împărțirea puterii politice între ele era inevitabilă. Această tendință se schițează în programele reformiste din preajma anului 1848 și va ieși deosebit de clar în evidență în cadrul mișcărilor revolu-

⁶³ K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea I-a, 1953, p. 325.

ționare de la 1848, din toate cele trei țări române. Excepție face într-o oarecare măsură burghezia comercială din Transilvania. Aici numai burghezia comercială maghiară sprijinea fără rezerve moșierimea liberală în acțiunea ei de reformare a regimului existent pe cale pașnică. Burghezia comercială săsească fiind ea însăși privilegiată, privește reformele cu rezerve. Ea le poate accepta numai în măsura în care nu-i slăbeau, ci-i întăreau pozițiile privilegiate moștenite din evul mediu. În ceea ce privește burghezia comercială românească, ea tinde ca prin reformarea sau prin schimbarea regimului feudal să poată obține alături de drepturi economice și drepturi naționale, politice. În preajma anului 1848 reprezentantul cel mai de seamă al burgheziei comerciale românești din Transilvania poate fi socotit Gh. Barițiu. Desfășurându-și activitatea în mijlocul negustorilor români din Brașov, în activitatea lui publicistică el caută să le apere pe toate căile interesele. În ajunul izbucnirii mișcărilor revoluționare din 1848, dintre burgheziile celor trei țări române, aceea care reușește să se organizeze mai bine din punct de vedere politic este burghezia comercială din Țara Românească, al cărui conducător poate fi socotit Ion Eliade Rădulescu.

Îndeosebi în Țara Românească și Moldova iese mai clar în evidență deosebirea dintre burghezia moderată și cea radicală în problemele fundamentale ce se puneau spre rezolvare în fața societății românești. Burghezia radicală, democrat-revoluționară, cuprinde, în general, reprezentanți ai proprietarilor de manufacturi, deci ai burgheziei industriale în germene, ai acelei părți a burgheziei comerciale care făcea negoț cu produse manufacturiere și meșteșugărești și ai intelectualității.

În lucrarea sa „Luptele de clasă în Franța”, Marx arată că „Abia dominația burgheziei industriale smulge rădăcinile materiale ale societății feudale...⁶⁴”. Într-adevăr în condițiile destrămării feudalismului numai generalizarea capitalului industrial ca sistem economic duce la lupta pentru crearea unui mod propriu de producție. Numai el își subordonează capitalul comercial și cămătăresc. Numai interesele burgheziei industriale vin în contradicție ireductibilă cu regimul feudal. Numai interesele acestei burghezii cer și impun desființarea radicală a relațiilor feudale, eliberarea și împroprietărirea țăranilor dependenți.

Dar în cele trei țări române o burghezie industrială aproape că nu exista în ajunul revoluției de la 1848. Aceea care exista, era legată de stadiul manufacturier al capitalismului și nu de producția de fabrică bazată pe mașini. Apoi, chiar și manufacturile care existau, erau puține. Puterea ei economică era deci slabă, în tot cazul mult mai slabă decât a burgheziei comerciale. Mai mult chiar, depindea din punct de vedere economic de burghezia comercială și cămătărească. Aceasta îi pune la dispoziție creditele necesare investițiilor datorită lipsei unui credit organizat de stat în cadrele legale. În plus mulți dintre proprietarii de manufacturi sînt în ace-

⁶⁴ K. Marx, *Luptele de clasă în Franța, 1848—1850*, în Marx—Engels, *Opere*, vol. VII, București, 1960, p. 20.

lași timp și moșieri. Așa se explică, de ce în cadrul revoluției de la 1848 din Transilvania ajunge la conducere moșierimea liberală, burghezia jucînd un rol de aliat, de secundant și nu de hegemon; precum și de ce în Moldova, cu ocazia mișcării din martie 1848, situația este asemănătoare, de ce în Țara Românească radicalii ajung în minoritate în prima formă a guvernului provizoriu, iar în cea de-a doua formă a guvernului provizoriu sînt împinși pe planul al doilea, la rolul de simpli secretari cu vot consultativ și nu deliberativ, în această situație rămînînd pînă la sfîrșitul revoluției.

Cu toată insuficienta ei dezvoltare, cu toate că se găsea abia în fașă și numai în stadiul manufacturier, burghezia industrială din preajma anului 1848 era totuși cea mai interesată în rezolvarea cît mai hotărîtă a problemei agrare, în instaurarea cît mai deplină a regimului burghez. Între altele, această burghezie incipientă neputîndu-și pune problema desfacerii mărfurilor ei în afara țării, era interesată în sporirea numărului cumpărătorilor în interior. În realizarea acestui lucru ea era împiedecată de relațiile feudale. Această burghezie nu putea fi în niciun caz mulțumită numai cu cele cîteva mii sau zeci de mii de oameni liberi, care în majoritatea lor cumpărau produsele industriale aduse din centrul și apusul Europei, mai bune și mai ieftine. Pentru a putea prospera, ea avea nevoie ca și țărani dependenți, sau cel puțin o parte din ei să devină cumpărători ai produselor ei manufacturiere. La această situație țărani dependenți nu puteau ajunge decît prin eliberare și împroprietărire.

Pe de altă parte dezvoltarea ei ulterioară nu se putea concepe fără brațe de muncă libere și în mare număr. Această condiție, absolut necesară progresului industriei, nu se putea realiza iarăși decît prin degrevarea țăranilor de sarcini feudale și prin transformarea lor în oameni juridicește liberi.

În ceea ce privește intelectualitatea, ea se întărește și crește numeric pe măsură ce sporesc nevoile comerțului și ale administrației de stat, pe măsură ce se dezvoltă școlile, construirea de drumuri și poduri, spitalele, serviciile sanitare, aparatul judecătoresc, cel militar etc. Intelectualitatea era formată din funcționari, ofițeri, scriitori, ziariști, artiști, profesori, avocați, studenți, clerici și provenea de regulă din rîndurile burgheziei, micii burghezii, micilor nobili și boiernași, țăranilor liberi și chiar din rîndurile țăranilor dependenți. Cu toată pregătirea ei superioară față de nobilime și boierime, era ținută în situații inferioare, disprețuite. În ascensiunea ei se lovea de piedicile puse în cale de ierarhia feudală. Ea își dădea seama de nedreptatea ce i se făcea în cadrul regimului feudal. În care prima apartenența la diferite trepte nobiliare sau boierești și nu capacitatea. De aceea ea se va situa în primele rînduri în lupta pentru instaurarea unui regim burghez, în care spera să ocupe funcții de stat, potrivit capacității și deci să-și îmbunătățească condițiile de trai. Iată de ce intelectualii înaintați din preajma anului 1848 sînt receptivi nu numai la ideea eliberării unui popor în raport cu alt popor, ci și la ideea eliberării unui om în raport cu alt om. Din rîndurile ei se vor recruta cei mai însemnați conducători ai gru-

pării radicale ca Eftimie Murgu, A. Iancu, Al. Papiu-Ilarian în Transilvania, V. Mălinescu în Moldova, N. Bălcescu în Țara Românească și alții.

Interesele grupării radicale cer, așadar, trecerea de la vechiul la noul regim, nu pe calea pașnică a reformelor, ci pe calea răsturnării revoluționare. Programele întocmite de reprezentanții acestei burghezii nu mai sînt reformiste, ci revoluționare. Dovadă în acest sens sînt: programul societății secrete conduse de Adolf David în Transilvania, descoperită în 1834, al societății secrete Frăția, întemeiată în 1843 de N. Bălcescu, I. Ghica și Cristian Tell în Țara Românească și într-o măsură mai redusă al conspirației din 1840⁶⁵. Îndeosebi programul primelor două prevede trecerea la regimul burghez prin desființarea privilegiilor, prin eliberarea și împrumietărirea clăcașilor, problemă cheie în realizarea unei revoluții burgheze.

Se poate afirma deci că interesele grupării radicale, democrat-revoluționare, coincideau pînă la un anumit punct cu cele ale maselor populare, fără să se confunde. Dovadă în acest sens este activitatea publicistică și revoluționară a lui N. Bălcescu, care a fost nu numai un apărător fervent al poporului, nu numai un reprezentant al intelectualității înaintate, ci și un ideolog care și-a pus condeii în serviciul dezvoltării industriei și a unei agriculturi raționale. De pildă, în studiul său „Reforma socială la români” Bălcescu caută să demonstreze că trecerea la agricultura capitalistă poate ajuta producția industrială, atît prin eliberarea unui număr însemnat de brațe de muncă, cît și prin sporirea cantității de materii prime puse la dispoziția industriei. De asemenea, că dezvoltarea agriculturii raționale lărgeste posibilitățile de desfacere atît pentru agricultură prin creșterea consumului produselor acesteia ca urmare a dezvoltării industriei, cît și pentru industrie prin sporirea posibilității agricultorilor de a achiziționa produse industriale. În această direcție Bălcescu spune: „Atunci brațele de prisos de care industria agricolă nu mai are trebuință, se apucă de industria manufacturală, care dă asemenea o mare cantitate de produse și care, prin producția și consumația sa ajută agricultura...”⁶⁶.

Firește, Bălcescu leagă ideile lui privind dezvoltarea agriculturii capitaliste și a industriei de eliberarea și împrumietărirea țărănimii, le pune în serviciul acestei eliberări.

În Transilvania reprezentanți ai burghezii luptă de asemenea pentru trecerea la o agricultură capitalistă arătînd necesitatea înlăturării sarcinilor feudale, pentru asigurarea unor condiții favorabile dezvoltării industriei, precum și pentru acordarea de drepturi politice burghezii, necesare apărării intereselor ei economice. De exemplu, un purtător de cuvînt al

⁶⁵ Pentru programele acestor societăți secrete vezi: *Din istoria Transilvaniei*, ediția III-a (ultimul capitol); N. Bălcescu, *Opere*, București, 1952, p. 37—58; I. C. Filitti, *Tulburări revoluționare în Țara Românească între 1840—1843*, Buc., 1912; G. Zane, *Mișcarea revoluționară de la 1840 din Țara Românească*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. III, 1963, p. 185—313; G. Ungureanu, *Frământări social-politice premergătoare mișcării revoluționare din 1848 în Moldova*, în *Studii*, 1958, nr. 3, p. 51—76.

⁶⁶ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 107.

acestei burghezii cere, în 1842, într-un număr al ziarului Erdélyi Hiradó, „eliberarea generală a industriei“, înlăturarea barierei și a cătușelor de breaslă, „în parte lărgirea, în parte desființarea completă“ a îngrădirilor dreptului de proprietate, deci proprietate burgheză. „Eliberarea pe cale dreaptă, a muncii forțate“, deci desființarea clăcii și formarea pieții de muncă liberă. În sfârșit „extinderea neîntârziată a drepturilor civile“, deci egalitatea de drepturi burgheză⁶⁷.

Deosebirea esențială dintre burghezia moderată și cea radicală constă — după cum s-a arătat — în poziția diferită pe care o iau față de problema agrară și față de aceea a căilor de trecere de la orînduirea feudală la cea burgheză. Această deosebire abia schițată în preajma anului 1848 va ieși deosebit de clar în evidență în cadrul mișcărilor revoluționare din acest an.

Această deosebire nu exclude însă existența a o serie de probleme față de care cele două grupări ale burgheziei au o poziție comună. Burghezia în ascensiune, fie că aparține grupării moderate, fie celei radicale, este la fel de interesată în rezolvarea problemei naționale, în lărgirea pieții interne, în obținerea unor drepturi politice care să-i garanteze interesele economice. Întreaga burghezie este interesată în obținerea unor revendicări ca libertatea cuvîntului și a presei, siguranța persoanei și a averii, responsabilitatea ministerială și a funcționarilor, adunare reprezentativă, impozabilitatea tuturor locuitorilor, învățămînt egal pentru toți cetățenii, libertatea comerțului și a industriei etc., deoarece cu ajutorul lor urmează să pună de acord puterea politică cu forța ei economică.

Pentru a-și justifica pretențiile la puterea politică, burghezia cheamă în serviciul ei ideile democratice privind eliberarea socială și națională. Școala în limba națională, presa, literatura, științele filologice și istorice, teatrul, artele plastice, sînt principalele mijloace prin care burghezia răspîndește aceste idei. Îndeosebi școala care se răspîndește chiar și la sate în Transilvania și Țara Românească — e adevărat, în proporții reduse — ajută la răspîndirea acestor idei pe scară mai largă în mediul urban și într-o proporție redusă în mediul rural.

Ideile de eliberare socială și națională se dezvoltă împreună, merg mîna în mîna. Trebuie subliniat însă că pe cînd ideea eliberării naționale — căreia i se suprapune acum aceea a unității naționale — este îmbrățișată de toate clasele și păturile sociale, inclusiv de boierime și nobilime, cea de eliberare socială nu mai poate fi primită fără rezerve. Într-adevăr la lupta pentru libertatea națională puteau fi antrenate deopotrivă toate clasele sociale, chiar dacă burghezia era cea mai interesată în lărgirea pieții interne și în cîștigarea independenței naționale. (Independența națională constituia o condiție indispensabilă pentru orice industrie începătoare în vederea instaurării unei politici vamale protecționiste). Nevizînd direct interese de clasă, ideea eliberării naționale apare mai repede — încă la

⁶⁷ *Erdélyi Hiradó*, 1842, I, nr. 34.

sfârșitul sec. XVIII — și se dezvoltă pe scară mult mai largă în comparație cu ideea de eliberare socială.

Ideea eliberării și împroprietăririi clăcașilor și iobagilor nu o puteau primi fără rezerve decât clasele opuse boierimii și nobilimii privilegiate. Boierimea și nobilimea și într-o măsură oarecare chiar burghezia moderată nu puteau primi această idee decât cu serioase rezerve și numai în măsura în care evoluția economico-socială le-o impunea. Este explicabil deci, pentru ce ideea de libertate și egalitate socială, de vot universal, progresează mai lent, intră mai greu în accepțiunea generală.

În Transilvania este primită cu rezerve chiar și ideea eliberării și unității naționale. Pentru burghezia română, socotită doar tolerată și deci aflându-se complet dezarmată în lupta pentru o piață „proprie”, era foarte avantajoasă ideea eliberării de sub jugul nobililor maghiari și al statului feudal habsburgic, după cum era deosebit de avantajoasă și ideea unirii ei cu burghezia din Moldova și Țara Românească într-un mare stat național „propriu”. În schimb, pentru burgheziile minorităților naționale această tendință de eliberare și de unire a tuturor românilor nu era privită cu simpatie.

Mișcarea pentru transformarea burgheză a țării aducea însă în Transilvania complicații insolubile. Deschidea probleme extrem de dificile. Noile idei, dacă veneau cu mari avantaje, cu descătușarea socială, cu libertatea popoarelor, veneau și cu enorme dezavantaje. Descătușarea socială, eliberarea și împroprietărirea iobagilor, amenința cu prăbușirea stăpînirii politice a nobilimii, în marea ei majoritate maghiară sau maghiarizată. Libertatea popoarelor amenința cu dezmembrarea Ungariei istorice, pe care nobilii liberali sperau s-o refacă așa cum fusese ea înainte de 1526. Liberalismul nobiliar maghiar urma să lupte deci în aceste împrejurări pe două fronturi. În sus, pentru libertatea și independența poporului și a statului maghiar în raport cu Austria. În jos, pentru păstrarea acestui stat și a caracterului său național maghiar, amenințat de propriii săi supuși, ce luptau pentru eliberarea și independența națională în virtutea acelorași idei revoluționare. Problema insolubilă era deci de a păstra caracterul național al statului maghiar și în noile condiții ale democrației burgheze. Pînă cînd nobilimea „constituise poporul”, nimeni nu se gîndise să conteste caracterul maghiar al Ungariei, deoarece ea era în covîrșitoarea ei majoritate maghiară sau devenise maghiară. Altul era raportul coborînd în jos înspre masele populare. În preajma anului 1848, provinciile fostului regat feudal maghiar, inclusiv Transilvania, aveau aproape 14 milioane locuitori. Dintre aceștia numai 5.250.000 erau maghiari. Restul de peste 8.500.000 erau croați, sîrbi, slovaci, ruteni, români și germani⁶⁸.

⁶⁸ Pentru populația provinciilor fostului regat feudal maghiar vezi: Fényes Elek, *Magyarország Statisztikája* (Statistica Ungariei), vol. I, Pesta, 1842, p. 29—34; Fényes Elek, *Magyarország leírása* (Descrierea Ungariei), vol. I, Pesta, 1847, p. 19 și 25; L. Kövály, *op. cit.*, vol. I, p. 150—155; I. Sollner, *Statistik des Grossfürstentums Siebenbürgen*, p. 297 și următoarele; E. A. Bielz, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens. Eine physikalisch-topographische Beschreibung dieses Landes*, Sibiu, 1857, p. 143.

Dacă nobilimea liberală ar fi luptat pentru instaurarea unei libertăți și egalități depline, pentru introducerea votului universal de exemplu, ea ar fi riscat realizarea nu a unui stat național, ci a unui stat multinațional. Într-adevăr, egalitatea deplină, votul universal, ar fi permis nemaghiarilor să-și trimită în parlamentul de la Pesta mai mulți deputați decât maghiarii. S-ar fi riscat deci ca nemaghiarii să domine viața politică a viitoarei Ungarii burgheze, sau pur și simplu, ar fi riscat ca această Ungarie să se dezmembreze, dacă toate naționalitățile ar fi cerut despărțirea de ea, așa cum vor cere de pildă sîrbii și croații, în virtutea ideii de eliberare și independență națională, în virtutea dreptului la autodeterminare.

Luptînd pentru adoptarea instituțiilor burgheze, nobilimea liberală trebuia să găsească neapărat soluția pentru salvarea integrității și a caracterului maghiar al statului. Potrivit soluției găsite și îmbrățișate de nobilii liberali din Ungaria în frunte cu Kossuth, dar și de cei transilvăneni în frunte cu N. Wesselényi, D. Kemény, I. Bethlen, statul nou maghiar trebuia să fie un stat național burghez întemeiat pe puterea nobilimii. Celelalte popoare trebuiau să fie doar „naționalități”, cetățeni maghiari de altă limbă, care fac parte ca atare din națiunea maghiară.

Concepția aceasta, după care în viitoarea Ungarie burgheză urma să existe o singură națiune, națiunea maghiară, includea tendințele de maghiarizare față de diferitele popoare nemaghiare. Propovăduind această concepție, nobilimea liberală avea o atitudine jignitoare, de dispreț, față de popoarele slave și față de poporul român. Ea imprima naționalismului maghiar un caracter aristocratic, căutînd să convingă pe maghiarii de rînd că ungurii ar fi o rasă superioară, menită să conducă și să exploateze celelalte popoare, care nu aveau, în general, nobilime.

În aceste condiții, burghezia română din Transilvania istorică trebuia să înfrunte, împreună cu cea săsească, tendințele de maghiarizare ale nobilimii. În preajma anului 1848, burghezia română trebuia să ducă lupta și împotriva asupririi patriciatului săsesc pe așa-zisul teritoriu crăiesc.

Tendințele de maghiarizare și agravarea contradicțiilor naționale în ajunul revoluției, ca urmare a întăririi naționalismului diferitelor burghezii în ascensiune, vor avea urmări deosebit de grave asupra evenimentelor din anul 1848. Vor provoca divizarea și apoi contrapunerea forțelor anti-feudale ale burgheziilor diverselor națiuni.

Divizarea forțelor antifeudale și în primul rînd insuficienta dezvoltare a burgheziilor din cele trei țări române, vor permite reacțiunii interne și internaționale să înăbușe mișcările revoluționare de la 1848, deși la ele vor participa activ și masele populare, mai ales în Țara Românească și îndeosebi în Transilvania.

Analiza premizelor sociale ale mișcărilor revoluționare de la 1848 de pe teritoriul țării noastre, completată cu analiza premizelor economice, politice și ideologice, arată cît de falsă a fost poziția istoriografiei burgheze de la sfîrșitul sec. XIX și din primele decenii ale sec. XX, care susținea că aceste mișcări ar fi constituit fenomene detașate de nevoile locale, acțiuni

importate din apus de către niște tineri cuceritori de ideile de acolo, pe care ei voiau să le aplice cu orice preț într-un mediu nepregătit pentru a le primi. Chiar și numai analiza sumară a premizelor sociale demonstrează că mișcările revoluționare de la 1848 apar ca o concluzie logică a procesului de dezvoltare economică, socială și politică din prima jumătate a sec. XIX, ca o necesitate obiectivă impusă de această dezvoltare.

L. BOTEZAN — M. ROȘCA

CONTRIBUTIONS AU PROBLÈME DES PRÉMISSSES SOCIALES DES MOUVEMENTS RÉVOLUTIONNAIRES DE 1848 SUR LE TERRITOIRE DE NOTRE PAYS

(Résumé)

Les prémisses sociales de l'année révolutionnaire 1848 peuvent être considérées une conséquence directe du développement des éléments de l'économie capitaliste au centre même du régime féodal sur le territoire de notre pays, dans la première moitié du XIXe siècle. En vérité, le développement des relations capitalistes des cette période ne pouvait ne pas avoir de répercussions importantes sur le plan social. Les effets de l'économie marchandise-argent se manifestent comme dissolvants des deux classes fondamentales qui caractérisent le régime féodal: c'est-à-dire les boyards et les nobles d'une coté, la paysannerie dépendante de l'autre coté.

La classe des boyards et des nobles entre en décomposition soit à la suite de la pénétration dans ce milieu social des éléments bourgeois représentant les enrichis dont le capital provient de la circulation intensifiée des marchandises, de l'affermage et des prêts à usure, soit à cause de l'embourgeoisement d'une partie des anciens boyards et nobles qui sont entraînés dans le commerce, dans l'affermage, dans les prêts à usure où qui, de propriétaires fonciers deviennent propriétaires des entreprises industrielles (manufactures, mines aurifères, mines de fer, de charbon etc.). Par conséquent on pourrait distinguer aux alentours de l'année 1848 parmi les grands propriétaires terriens deux couches: l'une conservatrice et l'autre libérale. La couche conservatrice, représentant d'habitude la grande aristocratie (nobles et boyards); qui profite à la suite du régime féodal qu'elle domine, a une attitude réactionnaire vis-a-vis de tout renouvellement ou transformation. La couche libérale, représentant surtout la petite aristocratie (les nobles et les boyards moyens et petits), embourgeoisée ou en train de la faire, disposée à admettre le régime capitaliste à condition d'y garder le pouvoir économique et politique.

En ce qui concerne la paysannerie, sa situation empire à la suite de l'avidité des maîtres féodaux, soif de terre et de travail supplémentaire. La terre qu'elle labore lui étant diminuée, les obligations en nature, en argent et surtout en heures de travail étant augmentées, la paysannerie sera toujours prête à la révolte. Il ne lui faut qu'un organisateur capable de la mobiliser et de la conduire dans l'action de destruction des relations féodales dont les bases se retrouvent dans les grandes propriétés foncières. Dans les conditions historiques de l'année 1848 cet organisateur ne pouvait être que la bourgeoisie.

La bourgeoisie se fortifie parallèlement aux progrès enregistrés par les éléments de l'économie capitaliste. Mais de même que la classe féodale en pleine décomposition, la bourgeoisie en ascension n'est pas unitaire. On y pourrait distinguer deux couches principales: l'une modérée et l'autre radicale. La bourgeoisie modérée représente

notamment les intérêts du capital commercial, usuraire et agraire, le dernier concrétisé dans l'affermage. La bourgeoisie radicale représente les intérêts de la bourgeoisie industrielle à ses commencements, de la bourgeoisie commerciale étroitement liée au commerce des produits industriels et à l'intellectualité. La bourgeoisie commerciale, la plus puissante du point de vue économique lors des mouvements révolutionnaires de l'année 1848 réussira à faire reculer au second plan les représentants de la bourgeoisie industrielle et de l'intellectualité dont le pouvoir économique était de beaucoup moins important. Mais la bourgeoisie modérée représentant les couches sociales qui prospéraient à la suite de la commercialisation des produits agraires des grands terrains et nullement intéressée à l'établissement d'un mode propre de construction, ne militera pas pour la destruction des anciens relations de production. Au contraire, elle se rapprochera des propriétaires fonciers de nuance libérale à l'aide desquels elle conduira les mouvements révolutionnaires, réalisant de cette façon un compromis avec la classe dont elle devrait détruire le pouvoir économique et social. En Transylvanie on va promouvoir même à la tête de la révolution les nobles libéraux, la bourgeoisie modérée jouant le rôle de simple secondant. Par son spécifique, la bourgeoisie modérée adoptera donc la voie pacifique, modérée (moyenne) des réformes qui fera que la révolution, dans les trois pays roumains, sera vaincue.